

SMEEREBBE-VLOERZEGEM

SINT-AMANDUSKERK

EINDVERSLAG

INTERGEMEENTELIJKE SAMENWERKING VOOR STREEKONTWIKKELING IN
ZUID-OOST-VLAANDEREN

GENTSESTEENWEG 1 B
9520 SINT-LIEVENS- HOUTEM
TEL 053 64 65 20

INFO@SO-LVA.BE
WWW.SO-LVA.BE

SMEEREBBE-VLOERZEGEM SINT-AMANDUSKERK

EINDVERSLAG - 2024H61

KATLEEN COUCHEZ & RUBEN PEDE

DOSSIERSAMENSTELLING

Katleen Couchez & Ruben Pedé

PROJECT

Smeerebbe-Vloerzegem - Sint-Amanduskerk - Eindverslag
(terreinonderzoek)

Projectcode: 2024H61

Projectnaam: 24-S-V-SAK

SOLVA Archeologierapport nr. 338

OPDRACHTHOUDER

SOLVA

Projectteam: Archeologie

Gentsesteenweg 1B

9520 SINT-LIEVENS-HOUTEM

Tel: 053/64 65 20

info@so-lva.be

BEWAARPLAATS ARCHEOLOGISCH ENSEMBLE

Erkend onroerend erfgoeddepot SOLVA archeologisch depot
p/a Industrielaan 25b

9320 EREMBODEGEM

Tel: 053/64 65 36

archeologie@so-lva.be

WETTELIJK DEPOTNUMMER

D/2026/12.857/8

INHOUDSTAFEL

DANKWOORD	5
INLEIDING	5
1 BESCHRIJVEND GEDEELTE	6
1.1 ADMINISTRATIEVE GEGEVENS	6
1.2 DE ONDERZOEKSOPDRACHT	8
1.2.1 VRAAGSTELLING	8
1.2.2 DE RANDVOORWAARDEN	9
1.2.3 BESCHRIJVING GEPLANEDE WERKEN	9
1.3 WERKWIJZE EN STRATEGIE VAN DE OPGRAVING	10
1.3.1 MOTIVERING VAN DE ONDERZOEKSSTRATEGIE, -METHODE EN –TECHNIEKEN	10
1.3.2 BESCHRIJVING VAN DE ORGANISATIE VAN DE OPGRAVING	13
1.3.3 BESCHRIJVING VAN HET GEBRUIKTE MATERIAAL	13
1.3.4 BESCHRIJVING EN MOTIVERING VAN EVENTUELE AFWIJKENDE METHODIEK EN VAN EVENTUELE BIJSTELLINGEN VAN DE OORSPRONKELIJKE STRATEGIE	13
1.3.5 MOTIVATIE VAN DE KEUZE TEN AANZIEN VAN DE SELECTIE VAN VONDSTEN	14
1.3.6 MOTIVATIE VAN DE KEUZE TEN AANZIEN VAN DE STAALNAME	14
1.3.7 TEKSTUELE OMSCHRIJVING VAN DE INBRENG VAN SPECIALISTEN	14
1.3.8 TEKSTUELE OMSCHRIJVING VAN DE ALGEMENE WETENSCHAPPELIJKE ADVISERING DOOR PERSONEN DIE BUITEN HET PROJECT STONDEN	14
2 ASSESSMENTRAPPORT	15
2.1 TEKSTUELE BESCHRIJVING EN MOTIVERING VAN DE BIJ HET ASSESSMENT GEHANTEERDE METHODEN, TECHNIEKEN EN CRITERIA	15
2.2 BESCHRIJVING VAN DE OBSERVATIES EN REGISTRATIES UIT HET ASSESSMENT	15
2.2.1 ASSESSMENT VAN VONDSTEN	15
2.2.2 ASSESSMENT VAN STALEN	15
2.2.3 CONSERVATIE-ASSESSMENT	15
2.2.4 ASSESSMENT VAN SPOREN, SPOORCOMBINATIES EN ARCHEOLOGISCHE STRUCTUREN	15
2.2.5 ASSESSMENT VAN DE ARCHEOLOGISCHE SITE	15
2.3 TEKSTUELE BESCHRIJVING VAN HET POTENTIEEL VOOR WETENSCHAPPELIJK ONDERZOEK EN DE AARD DAARVAN, MET WAARDERING	16
2.4 TEKSTUELE BESCHRIJVING VAN HET UIT TE VOEREN ONDERZOEK	16
2.4.1 STRATEGIE VOOR DE VERWERKING	16
2.4.2 CONSERVATIESTRATEGIE	16
2.4.3 ONDERZOEKSVRAGEN VOOR VERVOLGONDERZOEK	16
3 BESCHRIJVING VAN HET KADER VAN DE ARCHEOLOGISCHE SITE	17
3.1 HET LANDSCAPPELIJK KADER	17
3.1.1 AARDKUNDIGE EN HYDROGRAFISCHE SITUERING	18
3.1.2 FYSISCH-GEOGRAFISCHE SITUERING	21
3.1.3 GRONDGEBRUIK	24
3.2 HISTORISCH KADER	26
3.2.1 DE SINT-AMANDUSKERK	26
3.2.2 INVENTARIS ONROEREND ERFGOED	29
3.2.3 CARTOGRAFISCHE STUDIE	30
3.3 ARCHEOLOGISCH KADER	37
4 INTERPRETATIE VAN DE ARCHEOLOGISCHE SITE	38
4.1 BESCHRIJVING VAN DE STRATIGRAFISCHE OPBOUW	38
4.1.1 GENESE & BEWARING VAN DE BODEMS OF ANDERE COMPLEXEN VAN AARDKUNDIGE EENHEDEN	38
4.1.2 REFERENTIE AAN GELIJKAARDIGE BODEMS EN ANDERE COMPLEXEN VAN AARDKUNDIGE EENHEDEN OP GEKENDE ARCHEOLOGISCHE SITES	38
4.1.3 BESCHRIJVING VAN DE STRATIGRAFISCHE OPBOUW VAN DE ARCHEOLOGISCHE SITE	38
4.2 BESCHRIJVING VAN DE ARCHEOLOGISCHE SITE AAN DE HAND VAN HET SPORENBESTAND OF DE VONDSTENSPREIDING	40
4.2.1 ZONE I	40
4.2.2 ZONE II	44
4.2.3 BEHOUD IN SITU	45
4.3 BESCHRIJVING VAN HET BESTAND AAN CULTURELE VONDSTEN EN NATUURWETENSCHAPPELIJKE VONDSTEN	47

4.3.1	BESCHRIJVING VAN DE ANALYSEMETHODEN EN -TECHNIEKEN.....	47
4.3.2	BESCHRIJVING VAN DE VONDSTEN	47
4.3.3	ANALYSE VAN DE TYPOLOGISCHE, CHRONOLOGISCHE EN RUIMTELIJKE INDELING VAN DE VONDSTEN.....	47
5	DATERING EN INTERPRETATIE VAN DE ARCHEOLOGISCHE SITE	48
5.1	RELATIEVE EN ABSOLUTE DATERING VAN DE SITE	48
5.2	SYNTHESE VAN DE KENNIS OVER DE ARCHEOLOGISCHE SITE	48
5.2.1	BEVINDINGEN TEN OPZICHTE VAN DE RESULTATEN VAN EERDER UITGEVOERD ARCHEOLOGISCH ONDERZOEK.....	48
5.2.2	GEMOTIVEERDE VERWACHTING TEN AANZIEN VAN DE AANWEZIGHEID EN AARD VAN ARCHEOLOGISCH ERFGOED	49
5.2.3	BELANG EN DE BETEKENIS VAN DE ARCHEOLOGISCHE SITE BINNEN DE BESTAANDE KENNIS	49
5.2.4	AFBAKENING VAN ZONES WAAR GEEN ARCHEOLOGISCH ERFGOED AANWEZIG IS	49
5.2.5	DE ONDERZOEKSVRAGEN EN ONDERZOEKSDOELEN BEANTWOORD.....	49
6	SAMENVATTING VAN HET ONDERZOEK	52
7	BIBLIOGRAFIE.....	53
7.1	LITERATUUR.....	53
7.2	WEBSITES.....	53
8	BIJLAGEN.....	54
8.1	BIJLAGE 1: GEGEVENS DATABANK (DEEL 1).....	54
8.2	BIJLAGE 2: GEGEVENS DATABANK (DEEL 2).....	55
8.3	BIJLAGE 3: C14-DATERING KIK.....	55
8.4	BIJLAGE 4: ALLESPORENPLAN.....	55

DANKWOORD

We wensen de stad Geraardsbergen en in het bijzonder Dieter Vanderlinden, deskundige Patrimonium (Dienst Stadsprojecten), te bedanken voor de aangename samenwerking. Daarnaast zijn we ook de technische dienst van de stad Geraardsbergen erkentelijk voor hun bijstand tijdens de graafwerken.

INLEIDING

De stad Geraardsbergen plant de herinrichting van de parochiekerk van de deelgemeente Smeerebbe-Vloerzegem in het kader van een herbestemming met een gemeenschapsvormende functie. Het herbestemmingstraject van de Sint-Amanduskerk wordt mede in gang gezet dankzij het project “Toren-Breed. Samen kerken nieuw gebruiken”, een plattelandsproject van de provincie Oost-Vlaanderen.¹ De bedoeling is om van het kerkgebouw terug een centrale plek te creëren binnen het dorp, waar de lokale verenigingen en gemeenschap kunnen samenkomen. In functie daarvan wordt het kerkgebouw voorzien van een sanitaire ruimte in het zuidwestportaal.

De Sint-Amanduskerk is een beschermd monument. Ten behoeve van de aanvraag tot “toelating voor handelingen aan of in beschermd onroerend erfgoed” werd nagegaan of de handelingen mogelijks een negatieve impact zouden hebben op de vermoede ondergrondse resten. Historische kerken zijn immers bij uitstek plaatsen met een belangrijke archeologische en bouwhistorische waarde en onderzoekspotentieel. Ze zijn door hun specifieke functie direct gelinkt aan de geschiedenis van de dorps- of stedelijke ontwikkeling en gaan vaak terug naar de kiemen ervan. Bij archeologisch onderzoek in kerken biedt zich de mogelijkheid aan om oudere bouwfases aan te treffen en te dateren, wat bij uitbreiding dus ook nieuw inzicht kan verschaffen in de geschiedenis van de woonkern. Bovendien kunnen binnen en rond de kerk begravingen aangetroffen worden, wat fysisch-antropologisch inzicht kan verschaffen in de vroegere leefgemeenschappen.

Bijgevolg werd een nota opgesteld dat een evaluatie van het ondergrondse erfgoed en een Plan van aanpak omvat. Dit bureauonderzoek wees uit dat de voorziene werken een impact in de bodem impliceren, zowel binnen als buiten het kerkgebouw. Het valt dus niet uit te sluiten dat aanwezige archeologische resten geraakt en/of vergraven zullen worden. Een voorafgaande opgraving werd nodig geacht om de erfgoedwaarden te registreren. In opvolging van de bepalingen in deze nota werd een toelatingsaanvraag ingediend voor een archeologisch onderzoek met het oog op wetenschappelijke vraagstellingen (2024H61). Het onderzoek is te situeren in twee zones: aan de westelijke zijde buiten de kerk en binnen het zuidwestelijk voorportaal van de kerk. Het voorliggend verslag vormt het eindverslag dat de resultaten van de opgraving weergeeft.

¹ <https://www.stadsmakers.geraardsbergen.be/herbestemming-sint-amanduskerk-smeerebbe> & <https://pers.oost-vlaanderen.be/studiedag-toren-breed-in-teken-van-herbestemming-kerken>.

1 BESCHRIJVEND GEDEELTE

1.1 ADMINISTRATIEVE GEGEVENS

Projectcode: 2024H61

Sitecode: 24-S-V-SAK

Wettelijk depotnummer: D/2026/12.857/8

Naam en erkenningsnummer erkende archeoloog: SOLVA OE/ERK/Archeoloog/2015/00038

Locatie: Oost-Vlaanderen, Geraardsbergen, Smeerebbe-Vloerzegem, Sint-Amanduskerk, Smeerebbestraat (Figuur 1)

Bounding box:

punt 1: x= 118933.3316330626694253, y= 167460.1295766923576593

punt 2: x= 118936.7620000333699863, y= 167462.3758420823141932

Kadastrale gegevens: Geraardsbergen, afdeling 9, Smeerebbe-Vloerzegem, sectie B, perceel 234 & 235 (Figuur 3)

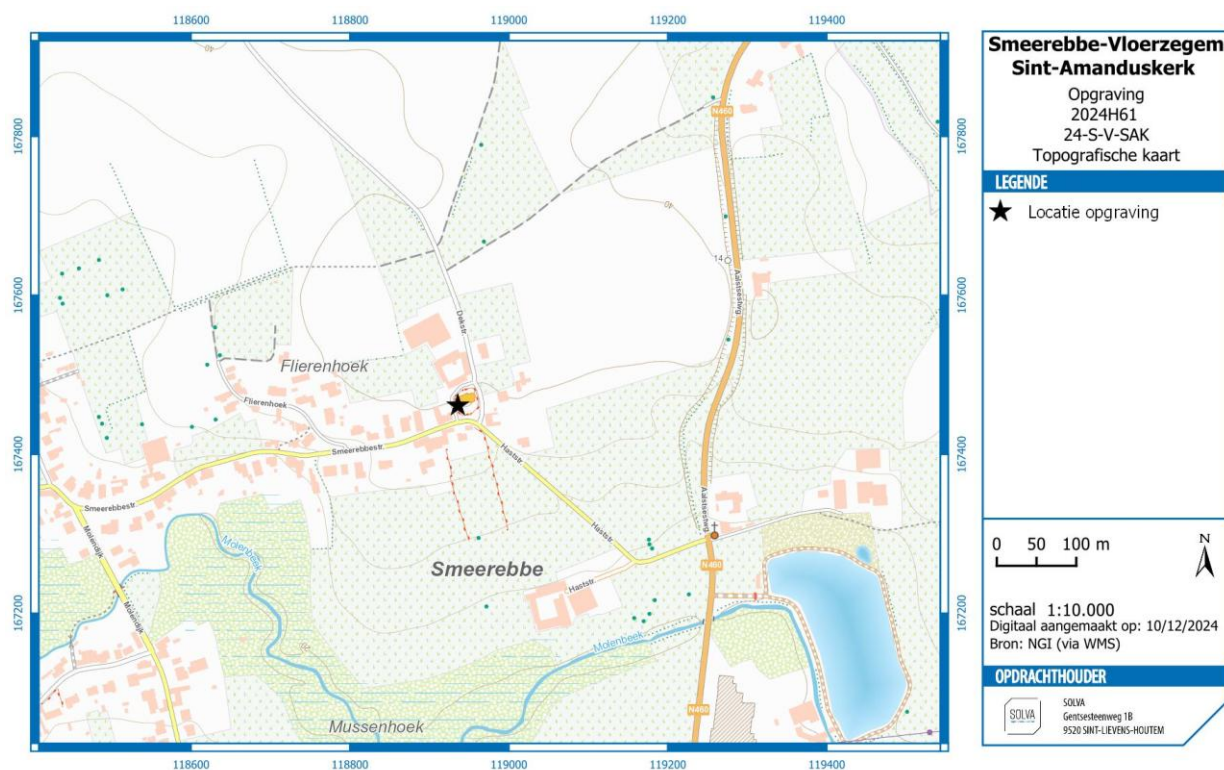
Topografische kaart: Figuur 1 & Figuur 2

Betrokken actoren en specialisten:

- Erkend archeoloog: Ruben Pedé
- Tekst: Katleen Couchez
- Kaartmateriaal: Cateline Clement, Katleen Couchez & Wouter De Maeyer
- Redactie: Ruben Pedé

Wetenschappelijke advisering: Liesbeth Massagé & Annelies Mels (fysische antropologen)

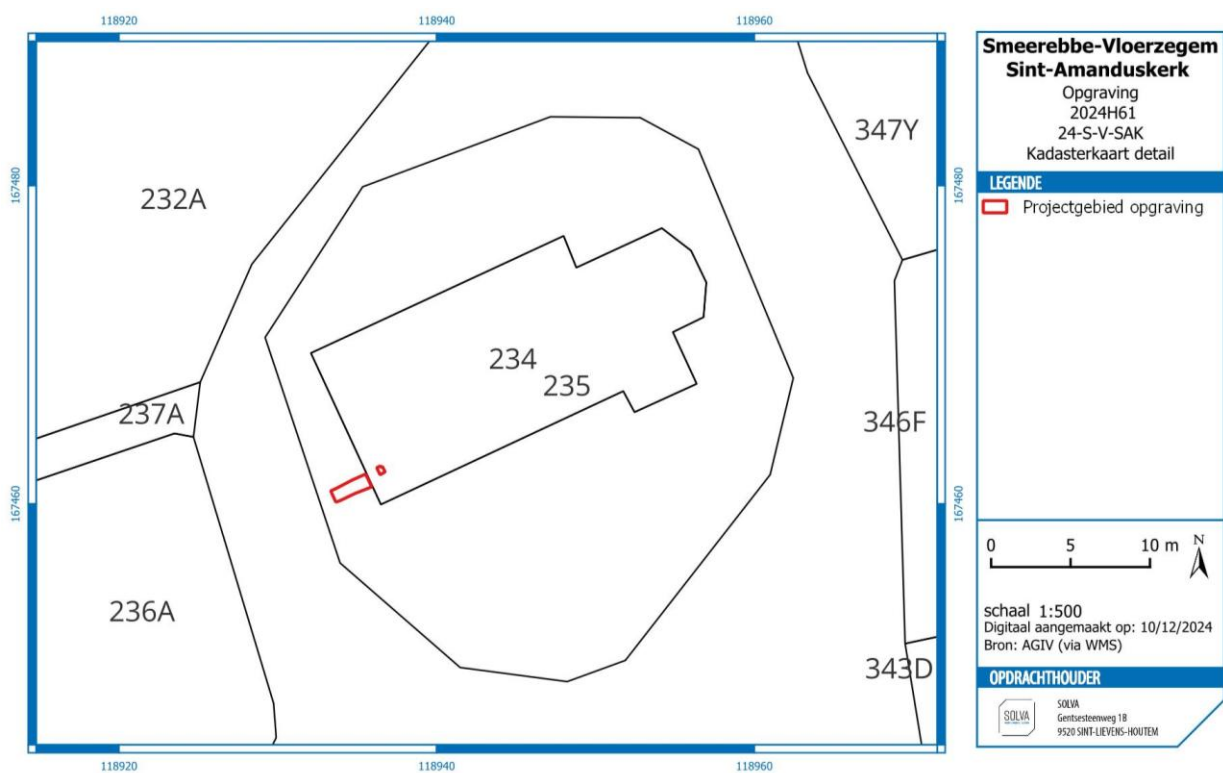
Begin- en einddatum: 26/08 - 27/08/2024

Figuur 1: Weergave van het projectgebied op de topografische kaart.

Figuur 2: Weergave van het projectgebied op de topografische kaart - detail.

Figuur 3: Weergave van het projectgebied op de kadasterkaart.

1.2 DE ONDERZOEKSOPDRACHT

1.2.1 VRAAGSTELLING

Het doel van het onderzoek is om de archeologische sporen die niet kunnen gevrijwaard worden, te registreren zodat de archeologische informatie behouden blijft. Het onderzoek wil daarbij ook streven naar een kennistoename over deze plaats. Gelet op de aard van de werkzaamheden valt te verwachten dat de focus van het terreinonderzoek zal liggen rond drie topics:

- Eventuele oudere muur- en vloerverbanden die aangesneden worden bij de werken. Voornamelijk de werken binnen de kerk kunnen meer inzicht verschaffen in verbanden, fasen en eventueel grondplan van ouder muurwerk. De beperkte breedte van de sleuven is alleszins voldoende om muren op te sporen en eventueel te bemonsteren voor C14-onderzoek.
- Eventuele oudere sporen, het betreft hierbij vooral sporen buiten de kerk. Het is onder meer te verwachten dat er sporen van oudere afbakeningen van het kerkhof aanwezig kunnen zijn.
- Begravingen. Het valt te verwachten dat door de beperkte ingreep eventuele begravingen niet altijd in hun totaliteit zullen kunnen geregistreerd worden. Desalniettemin is dit een focus gezien (1) de mogelijkheid tot datering van de skeletten en (2) een evaluatie van fysisch-antropologische gegevens.

De concrete potentiële (niet-limitatieve) onderzoeksvragen, opgesteld in het Plan van aanpak, zijn:²

- Zijn er oudere fasen detecteerbaar die de huidige kerk voorafgaan?
- Is het mogelijk om aan de hand van de terreinwaarnemingen de interpretatie daarvan te verfijnen, met het oog op de reconstructie van oudere bouwvolumes?
- Kunnen de eventueel aangetroffen oudere bouwfasen gedateerd worden?
- Zijn er andere sporen waarneembaar die meer inzicht verschaffen in de (bouw)geschiedenis van de kerk?
- Zijn er oudere kerkhofafbakeningen aanwezig en hoe manifesteren die zich?
- Zijn er sporen ouder dan het kerkhof en de kerk aanwezig? Zo ja, welke?
- Wat leren de resultaten ons over de vroegste dorpsgeschiedenis?
- Zijn de begraafplaats en/of de begravingen in de kerk ooit geruimd? Zo ja, wanneer gebeurde dit?
- Hoeveel begravingenniveaus zijn er te onderscheiden en wat is de begravingensdichtheid?
- Welke ouderdom hebben de begravingen?
- Is er een ruimtelijke of chronologische indeling te maken op de begraafplaats en van de opgegraven individuen?
- Wat zijn de specifieke kenmerken van de begravingen (type, oriëntatie, positie van het lichaam,...)?
- Zijn er elementen die kunnen wijzen op een begrafenisritueel (bijgaven, positie van het lichaam en ledematen, balseming,...)?
- Zijn er binnen de populatie groepen aan te wijzen die als verwantschapsgroepen geïnterpreteerd kunnen worden? (grafkelders, grafkuilen met meerdere individuen,...)?
- Welke funeraire structuren zijn aanwezig? (kistvorm grafkuil, grafkelders, kniekelpot,...)? Geef een beschrijving.
- Zijn er aanwijzingen voor begraving met kledij of een lijkwade?
- Welke post-depositionele processen kunnen worden waargenomen?
- Welke conclusies kunnen worden getrokken uit het basisassessment van de individuen? (schatting van bewaring/fragmentatie; schatting van volledigheid; leeftijd mogelijk: subadult/adult/niet mogelijk en aanduiding welk bot (bekken/schedel), eventueel verfijning bij subadulten; geslacht mogelijk: man/vrouw/onzeker en aanduiding welk bot (bekken/schedel); gestalte mogelijk: ja/nee; zeer duidelijke pathologieën)
- Welke conclusies kunnen worden getrokken uit de basisanalyse van de geselecteerde individuen? (bepaling bewaring, fragmentatie; bepaling volledigheid; inmenging intrusief bot in detail; inventarisatie per bot; ingekleurde versie van inventarisatie; leeftijdsbepaling; geslachtsbepaling; gebitsanalyse; gestaltebepaling; pathologieën: omschrijving, interpretatie en diagnose; eventueel beperkte non-metric,...)
- Zijn er menselijke resten aanwezig met een hoog wetenschappelijk potentieel?
- Wat is het wetenschappelijk potentieel voor verder onderzoek op de populatie (ook de niet-geselecteerde individuen)?

² Couchez, Meesen & De Maeyer 2024, 18-19.

1.2.2 DE RANDVOORWAARDEN

Zowel de opgraving, verwerking als rapportage zijn uitgevoerd volgens de bepalingen omschreven in het Plan van aanpak³ en volgens de Code van Goede Praktijk 4.0. Er zijn geen aanvullende randvoorwaarden gesteld.

1.2.3 BESCHRIJVING GEPLANEDE WERKEN

De stad Geraardsbergen plant de herinrichting van de parochiekerk van de deelgemeente Smeerebbe-Vloerzegem in het kader van een herbestemming met een gemeenschapsvormende functie. Het herbestemmingstraject van de Sint-Amanduskerk wordt mede in gang gezet dankszij het project “Toren-Breed. Samen kerken nieuw gebruiken”, een plattelandsproject van de provincie Oost-Vlaanderen.⁴ De bedoeling is om van het kerkgebouw terug een centrale plek te creëren binnen het dorp: men wil de Sint-Amanduskerk een dorpsfunctie geven. In functie daarvan wordt de kerk voorzien van een sanitaire ruimte in het zuidwestportaal. Binnen de kerk wordt de bestaande vloer lokaal uitgebroken waarna de afvoerleidingen worden geplaatst. Deze riolering loopt aan de westzijde de kerk buiten richting de Smeerebbestraat naar het bestaande rioleringsnetwerk (Figuur 4). Plannen waren er ook om een keukenblok tegen de zuidelijke muur van het zuidwestportaal te bouwen en een toegang tot het kerkhof te voorzien voor mensen met een fysieke beperking. Deze zouden uiteindelijk niet uitgevoerd worden.

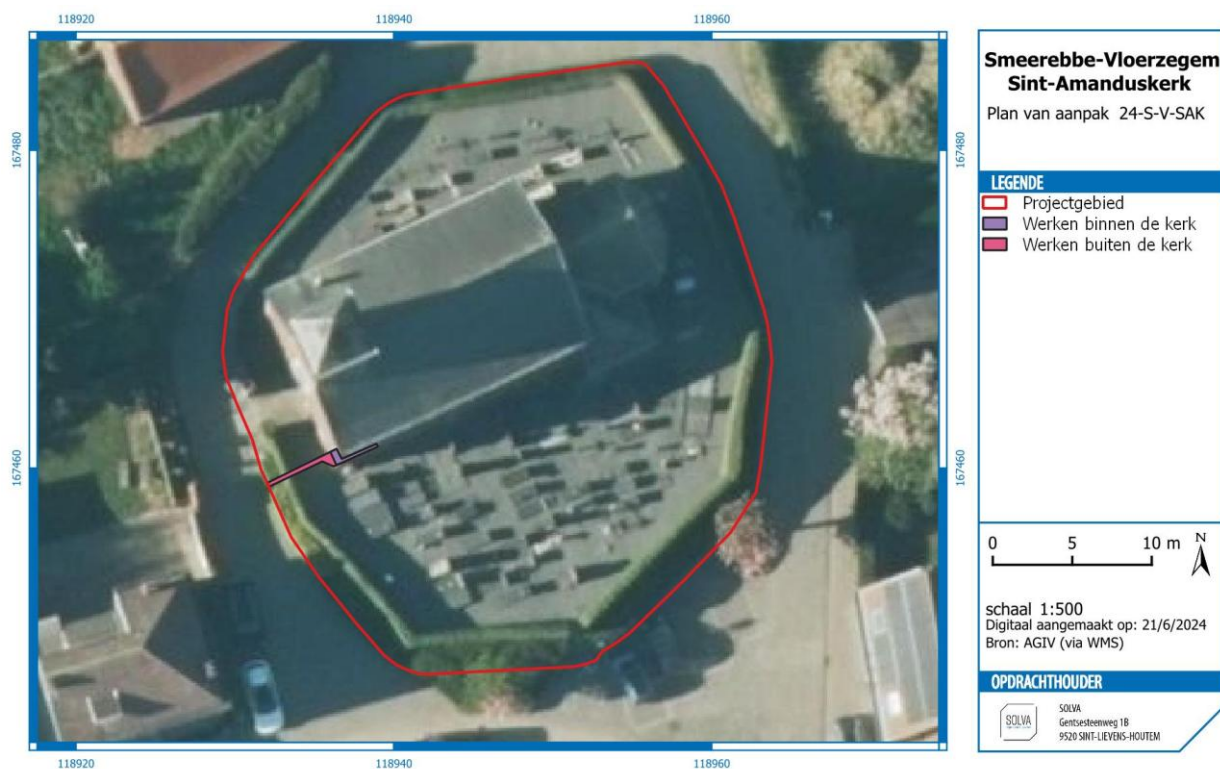
Figuur 4: De geplande werken voor de sanitaire ruimte binnen de Sint-Amanduskerk. De rioleringssleuf loopt vanuit het zuidwestportaal naar de Smeerebbestraat en wordt verderop aangesloten (bron: stad Geraardsbergen).

³ Couchez, Meesen & De Maeyer 2024.

⁴ <https://www.stadsmakers.geraardsbergen.be/herbestemming-sint-amanduskerk-smeerebbe> & <https://pers.oost-vlaanderen.be/studiedag-toren-breed-in-teken-van-herbestemming-kerken>.

1.3 WERKWIJZE EN STRATEGIE VAN DE OPGRAVING

De geplande werken in en rond de Sint-Amanduskerk te Smeerebbe hebben een impact op de bodem en het eventueel aanwezig archeologisch erfgoed, dat vanaf geringe diepte te verwachten valt zoals blijkt uit diverse kerkonderzoeken. Aangezien de Sint-Amanduskerk beschermd onroerend erfgoed is, diende voor aanvang van de werken aldus een aanvraag tot “toelating voor handelingen aan of in beschermd onroerend erfgoed” ingediend te worden. Ten behoeve hiervan is door SOLVA een Plan van aanpak opgesteld. De opgraving is gekoppeld aan de geplande werken binnen de beschermde zone: de Sint-Amanduskerk met omringend kerkhof. Er is bij de opmaak van de plannen geprobeerd om de impact op de bodem en het kerkgebouw zo minimaal mogelijk te houden. Toch was een voorafgaandelijke opgraving nodig en nuttig om de erfgoedwaarden te archiveren. De opgraving omvat de diepte en de omvang van de rioleringswerken binnen de beschermde zone, namelijk de Sint-Amanduskerk met zijn ommuurd kerkhof.

Figuur 5: Aanduiding van de geplande werken binnen beschermd erfgoed op een recente orthofoto. De geplande werken binnen het voorportaal van de Sint-Amanduskerk (paars gekleurd) omvatten uiteindelijk een kleinere oppervlakte en bleven beperkt tot de rioleringsaansluiting voor het toilet.

1.3.1 MOTIVERING VAN DE ONDERZOEKSSTRATEGIE, -METHODE EN -TECHNIEKEN

Op 26 augustus 2024 werd gestart met het opbreken van de bestaande verharding. Het uitbreken van de tegels, zowel buiten als binnenin de kerk, gebeurde door medewerkers van de technische dienst van de stad Geraardsbergen onder toezicht van een archeoloog van SOLVA. Binnen het zuidwestportaal van de kerk gebeurde het verder manueel verdiepen door een archeoloog. De werkput aan de buitenzijde van het zuidwestportaal van de Sint-Amanduskerk werd door de technische dienst verdiept tot de eerste ophogingslaag. Daarna werd het manueel verdiepen verder gezet door een archeoloog tot een eerste archeologisch niveau. Het verdiepen naar het volgende archeologische relevante niveau gebeurde verder manueel. De sporen buiten aan het westportaal van de kerk werden geregistreerd onder zone I. De sporen binnen het zuidwestportaal onder zone II. Het onderzoek van de beide werkputten werd op 27 augustus 2024 afgerond.

Foto 1: Zicht op zone I, de onderzoekspuit buiten aan de westelijke gevel.

De twee onderzoekspuiten werden stratigrafisch opgegraven met het oog op het verzamelen van dateerbaar materiaal per laag. Bij elk aangelegd grondplan werd het vlak opgekuist, gefotografeerd (met projectcode 24-S-V-SAK / 2024H61) en digitaal opgemeten met een RTS. De aanwezige sporen werden geregistreerd en beschreven (in de relationele databank). Elk spoor kreeg een individueel spoornummer met een daaraan gekoppeld uniek volgnummer voor de vondsten. Het aanwezige vondstmateriaal werd integraal gerecupereerd. Aandacht werd gegeven aan het registreren van de profielwanden.

Muren en vloeren werden in detail gedocumenteerd, baksteen- en tegelformaten werden genoteerd (lengte x breedte x dikte). Het opgraven en registreren van de menselijke begravingen gebeurde conform de Code van Goede Praktijk v4.0. De skeletten en de bijhorende sporen en vondsten werden geregistreerd aan de hand van een skeletfiche. Alle skeletten of delen van skeletten zijn, wanneer mogelijk, per onderscheiden individu geborgen, waarbij de verschillende lichaamsdelen en linker- en rechterhelften in een aparte verpakking per skelet worden bijgehouden. Er werd bij de registratie en berging bijzondere aandacht besteed voor elementen die informatie verschaffen over de begravingswijze (in volle grond, kist- en/of kuilbegravingen) en het begrafenisritueel (bijgiften, positie van het lichaam, elementen die wijzen op kledij of lijkwade). Het weinige los menselijk botmateriaal, niet-intentioneel bijgezet, werd eveneens ingezameld.

De putten dienden plaatselijk niet uitgebreid te worden om skeletten en/of sporen in hun volledigheid te kunnen onderzoeken. Voor skeletten geldt de regel dat als slechts één van de ledematen verstoord wordt door de werken niet het gehele skelet opgegraven dient te worden.⁵ Aan de randen van zone I werden geen skeletten aangesneden, de aangetroffen begravingen waren bovendien merendeels verstoord.

Elk spoor werd beschreven in de SOLVA-Archeologiedatabank. De dienst archeologie van SOLVA heeft in de loop van 2009 de ontwikkeling van een databank geïnitieerd. Haar doel is zowel het kunnen invoeren en opslaan, als raadplegen en beheren van alle gegevens – velddata en externe informatie – in één systeem. Daarenboven is het de opzet om met de databank overzichtelijke lijsten te kunnen genereren, die als bijlagen kunnen dienen in de rapporten. Het gebruik van gestandaardiseerde fiches en een gestandaardiseerde nummering van de sporen en de lagen in een spoor – en alles wat daarmee samenhangt (foto's, plannen, vondsten...) – heeft niet alleen te maken met het stroomlijnen van de registratie op het veld, maar ook met de verwerking van deze gegevens tijdens de rapportage.

De basis van de databank is het spoor dat uiteenvalt in negen types: 'laag', 'muur', 'vloer', 'skelet', 'hout', 'vondst', 'vertical feature interface' of 'VFI', 'horizontal feature interface' of 'HFI' en 'boring'. Voor elk type spoor bestaat één gestandaardiseerde fiche in de databank. Aan deze kleinste eenheid wordt alles gekoppeld: plannen, tekeningen, foto's én vondsten. Bovendien worden op dit niveau de eerste relaties gelegd tussen de sporen onderling: een spoor 'is recenter', 'is ouder', 'gelijktijdig met' of 'hetzelfde als' een ander spoor.

Op een tweede niveau in de databank staan de spoorcombinaties. Deze groeperen één of meerdere sporen. Elke spoorcombinatie krijgt een individueel nummer, namelijk het nummer van het eerste spoor dat tot deze spoorcombinatie behoort. Het is evenwel niet zo dat elk spoor noodzakelijk deel uitmaakt van een spoorcombinatie. Verstoringen en 'negatieve sporen', sporen die na couperen geen of een natuurlijk spoor blijken te zijn, worden niet tot het niveau van een spoorcombinatie gebracht, maar bestaan enkel tot op het spoorniveau. De plannen, tekeningen, foto's en vondsten die gekoppeld zijn aan een spoor worden door de databank automatisch verbonden aan de spoorcombinatie waartoe ze behoren. Vanuit dit niveau kan men dus makkelijk navigeren in de verschillende sporen van die spoorcombinatie en waaraan de vondsten, plannen, tekeningen en foto's verbonden zijn. Op dit niveau laat de databank eveneens toe chronologische/stratigrafische relaties te leggen tussen de spoorcombinaties onderling.

Het derde niveau in de databank bevat de structuren. Structuren groeperen op hun beurt één of meerdere spoorcombinaties. Ook zij krijgen een individueel nummer, met name het eerste spoorcombinatienummer dat tot deze structuur behoort. Indien bijvoorbeeld een gebouwplattegrond (structuurniveau) is vastgesteld, bestaande uit verschillende paalsporen (spoorcombinatieniveau), dan zal deze gebouwplattegrond het nummer dragen van een spoorcombinatie (een paalspoor) die deel uitmaakt van deze structuur. Elk paalspoor (spoorcombinatieniveau) kan op zijn beurt bestaan uit een paalkern (spoorniveau) en een insteek (spoorniveau). Opnieuw is het zo dat niet elke spoorcombinatie tot een structuur hoeft te behoren. De databank groepeerd onder een structuur telkens de plannen, tekeningen, foto's en vondsten die gekoppeld zijn aan de spoorcombinaties die deel uitmaken van de structuur. Opnieuw is vanuit het structuurniveau gemakkelijk te navigeren tussen de verschillende spoorcombinaties die ertoe behoren en zo, verder afdalend, uiteindelijk tussen de verschillende sporen. Op dit niveau kunnen eveneens chronologische/stratigrafische relaties gelegd worden tussen structuren.

Wat de vondsten en de staalnames betreft, wensen we mee te geven dat de databank een uitgebreide mogelijkheid tot determinatie, datering en assessment voorziet. Dit gebeurt zoals vermeld op het spoorniveau. Hieraan zijn de verschillende vondst- en staalnummers van de vondsten gekoppeld. Bij het ingeven van de vondsten wordt 'automatisch' een datering gegenereerd, maar deze kan manueel overschreven worden. Dit geldt op spoor-, spoorcombinatie- en structuurniveau. De databank laat eveneens toe de vondstgegevens te bevragen en te exporteren naar Excel. Bovendien kan voor elke vondst een logboek van de verschillende behandelingen aangemaakt worden. De databank bevat tot slot alle relevante documenten met betrekking tot een project in een map 'bijlagen': rapporten, plannen, overzichtsfoto's, rapporten natuurwetenschappelijk onderzoek, totaalplan...

Alle gegevens zijn hierna samengebundeld in het voorliggende eindrapport.

⁵ Couchez, Meesen & De Maeyer 2024, 11.

1.3.2 BESCHRIJVING VAN DE ORGANISATIE VAN DE OPGRAVING

Van 26/08 t.e.m. 27/08/2024 werd het archeologisch onderzoek uitgevoerd door Ruben Pede (veldwerkleider) en Katleen Couchez (assistent-archeoloog). Inhoudelijke keuzes en afwegingen op het terrein werden onderling gemaakt.

1.3.3 BESCHRIJVING VAN HET GEBRUIKTE MATERIAAL

Het uitbreken van de bestaande tegels, zowel binnen als buiten de kerk, gebeurde door medewerkers van de technische dienst van de stad Geraardsbergen onder toezicht van een archeoloog. Het verder verdiepen naar een eerste archeologisch niveau gebeurde manueel door de archeologen.

De foto's van grondplannen en sporen werden genomen met een Canon EOS 200D. De vondsten werden per laag gerecupereerd en in vondstzakjes gestoken. Deze werden onmiddellijk voorzien van een uniek volgnummer (= vondstnummer). Het digitaal inmeten van de sporen en het bepalen van de hoogte van het terrein en de afgegraven niveaus (in TAW) werden gedaan met een totaal station (Trimble S5 en Trimble R6 GNSS). De registratie van de archeologische sporen gebeurde met een tablet met een *Filemaker 19 go app*.

Bij de verwerking van de opgravingsgegevens werden alle spoorbeschrijvingen, plannen, foto's, vondstbeschrijvingen en -behandelingen ingevoerd in de SOLVA-Archeologiedatabank.⁶ Alle vondsten werden gewassen, gedroogd, geteld en ingevoerd in de SOLVA-Archeologiedatabank. De terreinfo's zijn uitgeselecteerd en eveneens opgeladen in de SOLVA-Archeologiedatabank.

1.3.4 BESCHRIJVING EN MOTIVERING VAN EVENTUELE AFWIJKENDE METHODIEK EN VAN EVENTUELE BIJSTELLINGEN VAN DE OORSPRONKELIJKE STRATEGIE

Het advies van het agentschap was gunstig als bepaalde handelingen voldeden aan opgestelde voorwaarden, zoals het maximaal behoud van de vloertegels binnen de kerk. Plannen waren er immers ook om een keukenblok tegen de zuidelijke muur van het zuidwestportaal te bouwen (Figuur 5). Uiteindelijk ging dit ontwerp niet door, waardoor enkel een kleine put diende gegraven te worden voor de aansluiting van het toilet (Foto 2). De verstoring binnen het voorportaal bleef dus beperkt tot een putje van 40 op 50 cm.

Foto 2: Zicht op zone II, een kleine put in het zuidwestelijk voorportaal voor de aansluiting van een toilet.

⁶ De SOLVA-Archeologiedatabank omvat alle informatie die op terrein ingezameld wordt (spoorfiches, plannen, tekeningen, foto's...) alsook de vondsten. De databank beheert zodoende alle opgravingsdata ingezameld op projecten die door SOLVA worden uitgevoerd. Ze is te allen tijde te consulteren op de bureaus van SOLVA.

Daarnaast moest een zandstenen grafkruis uit 1721 tegen de zuidgevel en een grafsteen ingewerkt in de westgevel behouden blijven. Rechts naast de toegangstrap naar het kerkhof bevindt zich een eenvoudige roepsteen die eveneens van schade moest gevrijwaard worden. Deze elementen van erfgoedwaarde werden tijdens de werken niet geraakt. De impact op het muurwerk bleef ook eerder beperkt. De kerkmuur en de fundering van kerkhofmuur werden slechts lokaal doorbroken voor het rioleringstraject.

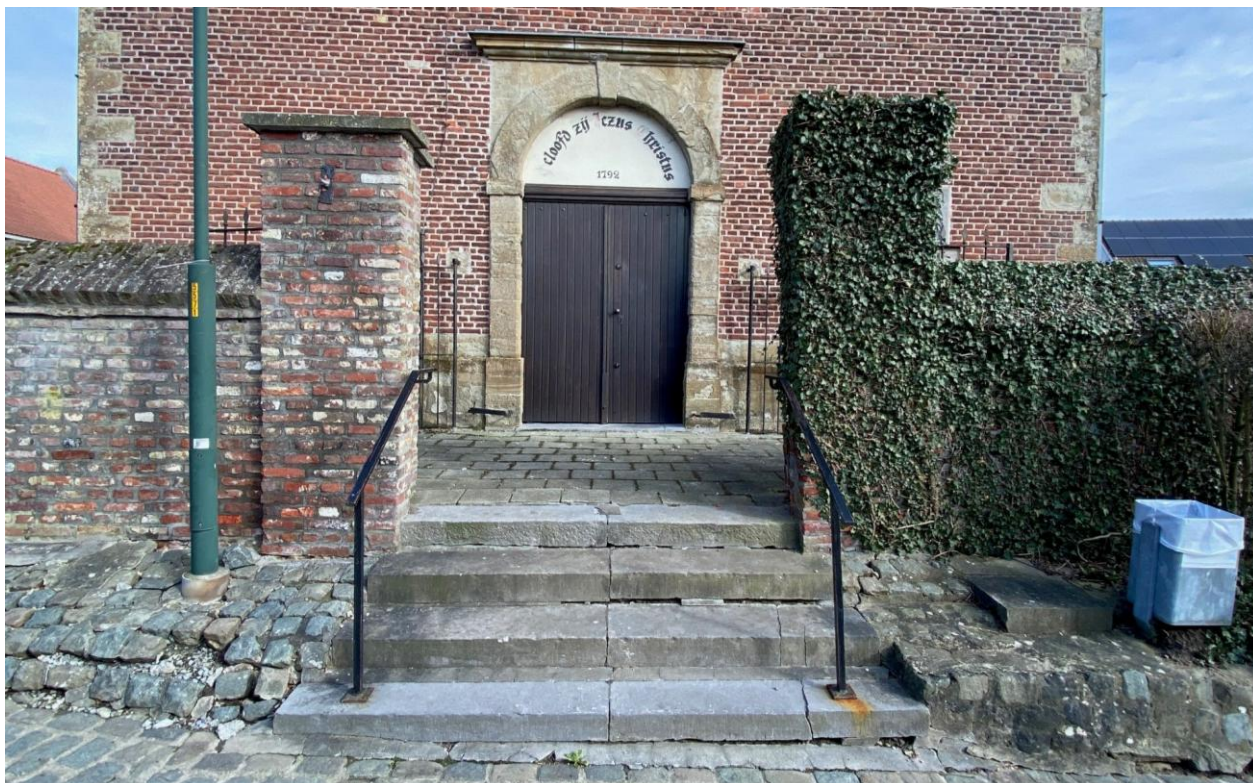

Foto 3: De toegangstrap naar de Sint-Amanduskerk met tussen de trap en de vuilbak een eenvoudige roepsteen (bron: stad Geraardsbergen).

1.3.5 MOTIVATIE VAN DE KEUZE TEN AANZIEN VAN DE SELECTIE VAN VONDSTEN

Tijdens het terreinwerk is geen selectie gebeurd bij het recupereren van de vondsten. Om een zo compleet mogelijk beeld van de site en de archeologische restanten te verkrijgen, werd alles ingezameld, voorzien van een vondstnummer (= uniek volgnummer) en opgenomen in de SOLVA-Archeologiedatabank.

1.3.6 MOTIVATIE VAN DE KEUZE TEN AANZIEN VAN DE STAALNAME

Tijdens de opgraving werden geen staalnames op terrein uitgevoerd. De menselijke begravingen waren onvoldoende bewaard voor hoofd- of bekkenstaalname en er waren geen archeologische sporen die zich leenden tot een relevante C14-datering of andere staalname. Tijdens de verwerking werd een C14-datering op skelet I-S01-1 interessant geacht. Er werd een staal genomen van het linker bovenbeen.

1.3.7 TEKSTUELE OMSCHRIJVING VAN DE INBRENG VAN SPECIALISTEN

Fysisch antropologe Liesbeth Massagé werd geraadpleegd voor de staalname van skelet I-S01-1 en Annelies Mels voor een basisassessment op alle skeletten. Het staal van skelet I-S01-1 werd opgestuurd naar Mathieu Boudin van het Koninklijk Instituut voor het Kunstpatrimonium.

1.3.8 TEKSTUELE OMSCHRIJVING VAN DE ALGEMENE WETENSCHAPPELIJKE ADVISERING DOOR PERSONEN DIE BUITEN HET PROJECT STONDEN

Niet van toepassing.

2 ASSESSMENTRAPPORT

2.1 TEKSTUELE BESCHRIJVING EN MOTIVERING VAN DE BIJ HET ASSESSMENT GEHANTEERDE METHODEN, TECHNIKEN EN CRITERIA

Voor de gehanteerde methoden en technieken van het assessment van de vondsten en stalen: zie bijlage 1. Alle gegenereerde data die in het kader van dit eindverslag tot stand komen, worden door SOLVA digitaal bewaard op een centrale server die dagelijks “in-huis” wordt geback-up’t en off-site wordt gekopieerd. Alle gegenereerde data en rapporten zijn raadpleegbaar in de SOLVA-Archeologiedatabank.

2.2 BESCHRIJVING VAN DE OBSERVATIES EN REGISTRATIES UIT HET ASSESSMENT

2.2.1 ASSESSMENT VAN VONDSTEN

Het assessment van de vondsten gebeurt op contextniveau en is terug te vinden in de lijsten in bijlage 1. Een verder assessment zou, gelet op het beperkt aantal vondsten, weinig bijbrengen.

Het onderzoek leverde vijf gedeeltelijk tot sterk fragmentair bewaarde skeletten op. Hier rond valt op vlak van fysisch-antropologisch onderzoek geen (grote) vraagstelling te ontwikkelen.

2.2.2 ASSESSMENT VAN STALEN

Niet van toepassing.

2.2.3 CONSERVATIE-ASSESSMENT

De vondsten zijn gewassen, gedroogd en conform de regels van de Code van Goede Praktijk v4.0 bewaard in het Onroerend Erfgoeddepot van SOLVA.

2.2.4 ASSESSMENT VAN SPOREN, SPOORCOMBINATIES EN ARCHEOLOGISCHE STRUCTUREN

Tijdens de opgraving zijn in totaal voor de twee zones 25 archeologische sporen geregistreerd, waarvan 13 sporen binnen zone I en 12 sporen in zone II. De in totaal **25 individuele sporen** konden na interpretatie ondergebracht worden in **16 contexten** (= spoorcombinaties). Hiervan behoren 9 contexten tot zone I en 6 contexten tot zone II. Qua interpretaties zijn de spoorcombinaties te identificeren als: 2 muren, 2 vloeren, 4 ophogingslagen, 1 opmaaklaag, 2 kuilen en 5 inhumatiegraven. Er werden geen archeologische structuren gevormd.

2.2.5 ASSESSMENT VAN DE ARCHEOLOGISCHE SITE

De sporen hebben alle betrekking tot enerzijds de nog bestaande kerk en kerkhofmuur en anderzijds sporen die in verband te brengen zijn met het kerkhof, namelijk de kerkhofgrond, begravingen en uitgravingen op het kerkhof. Door de beperkte omvang van de werken en bijgevolg de uitgegraven sleuven is het ruimtelijk inzicht eerder beperkt en kunnen aldus geen grote conclusies getrokken worden over de geschiedenis van de Sint-Amanduskerk. De geregistreerde funderingen van de kerk en de kerkhofmuur dateren beide uit de 18de eeuw. Van oudere kerkfases werden geen sporen aangesneden. De kerkhofgrond kent een datering op basis van het aardewerk tussen 1400 en 1600. De west-oost-oriëntatie van de geregistreerde begravingen en de arm gestrekt langs het lichaam van begraving I-S05-1 zijn indicaties voor oudere begravingen. Skelet I-S01-1 is zelfs via een C14-datering op een stukje bot gedateerd tussen 770 en 900 na Chr. (84,6%)⁷.

⁷ RICH-36662, bijlage 3.

2.3 TEKSTUELE BESCHRIJVING VAN HET POTENTIEEL VOOR WETENSCHAPPELIJK ONDERZOEK EN DE AARD DAARVAN, MET WAARDERING

Het projectgebied omvat de beschermde Sint-Amanduskerk en een gedeelte van het kerkhof, de kans was dus reëel dat bij de geplande werken archeologische restanten zouden geraakt worden. Archeologisch erfgoed binnen kerken bevindt zich vaak op geringe diepte, zoals blijkt uit diverse kerkonderzoeken in Vlaanderen. In de kerk en aan de hoofdingang kunnen oudere fases van de kerk aangesneden worden, wat bij uitbreiding dus ook nieuw inzicht kan verschaffen in de geschiedenis van de woonkern. Ook het aantreffen van menselijke resten is zeer hoog, wat fysisch-antropologisch inzicht kan verschaffen in de vroegere leefgemeenschappen. Verder archeologisch onderzoek laat toe om de mogelijke archeologische sporen op een wetenschappelijke manier te registreren voor de vernietiging ervan.

Aangezien de verstoring beperkt bleef aan de westelijke zijde buiten de kerk en binnenin de kerk, zijn de aangetroffen sporen en vondsten minimaal. Over de vroegste dorps- en kerkgeschiedenis bleef de informatie aldus beperkt. Het onderzoek leverde vijf gedeeltelijk tot sterk fragmentair bewaarde skeletten op: de sterke vergraving van de skeletten toont evenwel een intensieve bezigheid op het historische kerkhof. Opmerkelijk is de C14-datering van skelet I-S01-1, namelijk tussen 770 en 900 na Chr. (84,6%)⁸, ouder dan de eerste vermelding van de Sint-Amanduskerk (1183). De archeologische gegevens lenen zich verder niet tot verregaande interpretaties en conclusies, maar lichten slechts een tipje van de sluier op wat men kan verwachten bij eventueel toekomstig onderzoek. De huidige onderzoeksresultaten kunnen evenwel een goede aanvulling vormen op de resultaten van eventueel toekomstig onderzoek binnen en buiten de Sint-Amanduskerk.

2.4 TEKSTUELE BESCHRIJVING VAN HET UIT TE VOEREN ONDERZOEK

2.4.1 STRATEGIE VOOR DE VERWERKING

De verzamelde terreingegevens zijn verwerkt in de Archeologiedatabank van SOLVA. Nadien werden deze gegevens geconfronteerd met verschillende (historische) bronnen.

Vooreerst wordt het landschappelijk, historisch, cartografisch en archeologisch kader van de site en omgeving besproken (Hoofdstuk 3). Daarna volgt een interpretatie van de site a.d.h.v. zijn stratigrafische opbouw, de archeologische spoorcombinaties/-categorieën en de culturele vondsten (Hoofdstuk 4). Tot slot wordt de datering en de synthese van de archeologische site overlopen. Hierop volgt een interpretatie in functie van de opgestelde onderzoeksvragen zoals beschreven in hoofdstuk 1.2.1 (Hoofdstuk 5). Een korte samenvatting van het onderzoek volgt in het laatste hoofdstuk (hoofdstuk 6).

2.4.2 CONSERVATIESTRATEGIE

Alle vondsten worden conform de vigerende norm bewaard in het erkende depot van SOLVA. Er is geen bijkomende noodzaak tot conservatie. Het aardewerk, dierlijk en menselijk bot zijn gewassen, gedroogd en gedetermineerd en worden volgens de regels van de kunst opgeslagen in het erkende Onroerend Erfgoeddepot van SOLVA. Er werden geen organische restanten aangetroffen die een speciale behandeling of bijzonder conservatiestrategie vragen.

2.4.3 ONDERZOEKSVRAGEN VOOR VERVOLGONDERZOEK

Niet van toepassing.

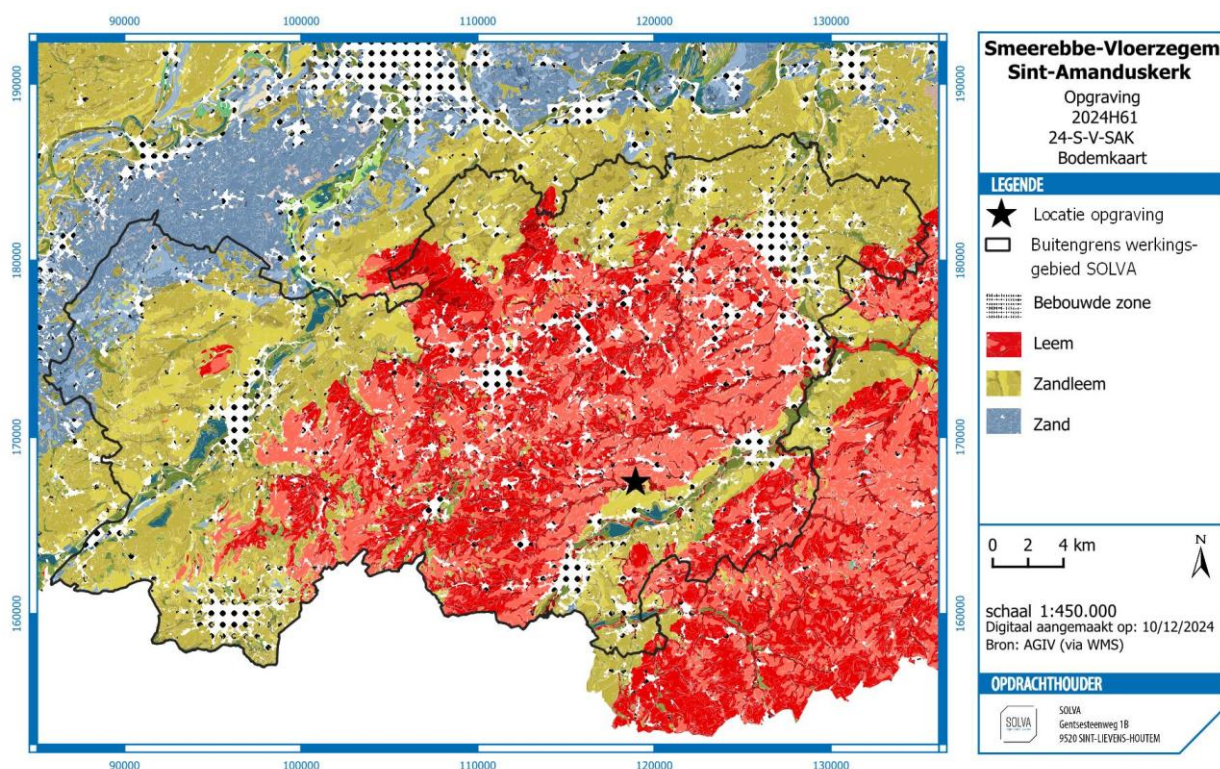
⁸ RICH-36662, bijlage 3.

3 BESCHRIJVING VAN HET KADER VAN DE ARCHEOLOGISCHE SITE

3.1 HET LANDSCHAPPELIJK KADER

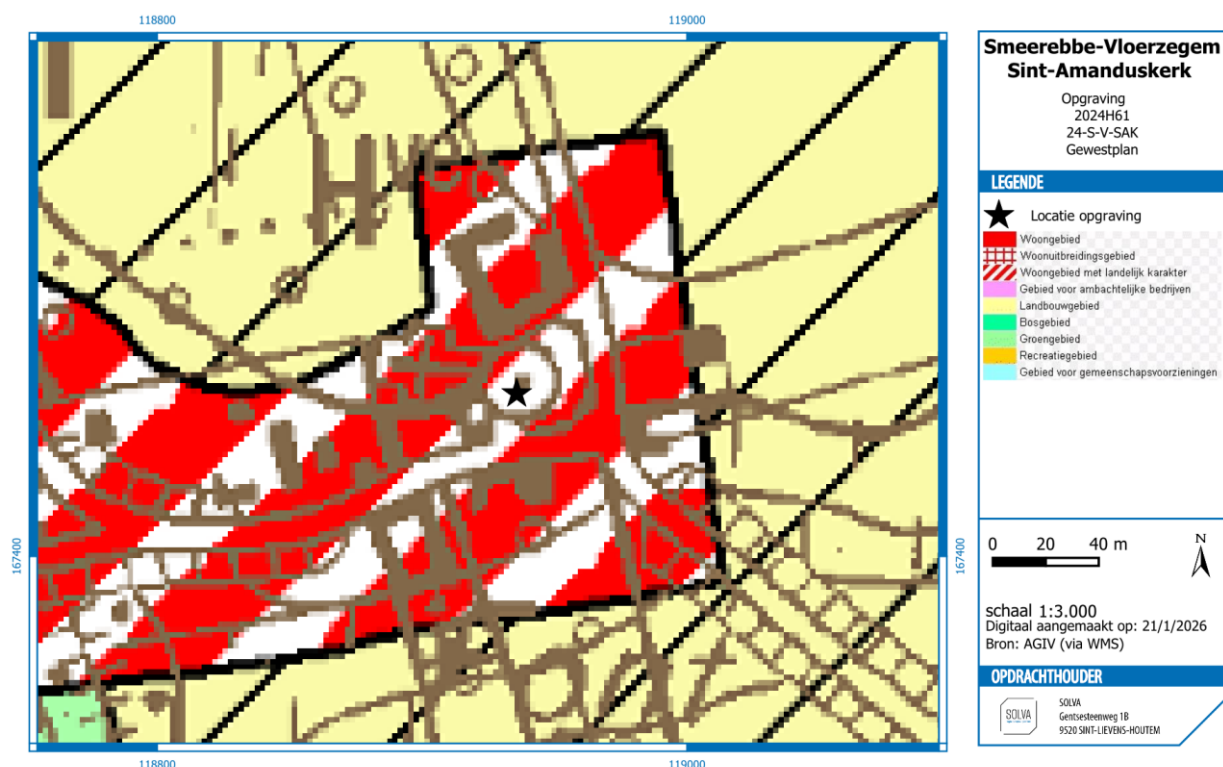
Smeerebbe-Vloerzegem is een dorp gelegen in Oost-Vlaanderen en deelgemeente van de stad Geraardsbergen. Geraardsbergen is gesitueerd in het zuidoosten van de provincie Oost-Vlaanderen, aan een kruispunt van de Vlaamse Ardennen, het Pajottenland en de Denderstreek. De stad is gelegen in de zandleemstreek (Figuur 6). Één van de belangrijkste vormgevende landschappelijke elementen is de rivier de Dender met zijn zijarmen. Voor Smeerebbe-Vloerzegem is de Molenbeek van belang, zijn valleigebied strekt zich uit over de gemeente Lierde en de Geraardsbergse deelgemeenten Ophasselt, Smeerebbe-Vloerzegem en Zandbergen, waar de beek in de Dender uitmondt.

Smeerebbe-Vloerzegem is een landelijke deelgemeente met afzonderlijke kerkdorpen, waarbij Smeerebbe op een hoogte en Vloerzegem eerder laag gelegen is. Vroeger vormden Smeerebbe en Vloerzegem twee afzonderlijke dorpjes in de kasselrij en het Land van Aalst, onder de heren van Boelare. In 1825 werden ze samengevoegd tot één gemeente.⁹ Het projectgebied omvat de Sint-Amanduskerk en het kerkhof in het dorpscentrum van Smeerebbe. Volgens het gewestplan valt het projectgebied in een woongebied met een landelijk karakter (Figuur 7).

Figuur 6: Situering van het projectgebied op de bodemkaart op regionaal niveau (aangegeven met ster).

⁹ Inventaris Onroerend Erfgoed [online] <https://id.erfgoed.net/themas/13439>.

Figuur 7: Situering van het projectgebied op het gewestplan.

3.1.1 AARDKUNDIGE EN HYDROGRAFISCHE SITUERING

3.1.1.1 ALGEMENE GEOLOGISCHE EN GEOMORFOLOGISCHE SCHETS VAN DE REGIO¹⁰

Het projectgebied ligt in de 'ecoregio van de zuidwestelijke heuvelzone', en meer bepaald in het deel van het Zuid-Vlaams lemig heuveldistrict.¹¹ Dit district bestaat uit een geaccidenteerd tertiair heuvellandschap waarop voornamelijk lemige eolische gronden werden afgezet. Het district bevindt zich in het zuiden van Vlaanderen.

Tot dit ecodistrict behoren de Vlaamse Ardennen, de Kesterberg en Oudenberg (Pajottenland), maar ook zijn uitlopers. Typisch binnen dit gebied is het voorkomen van veelvuldige bronnen, dit op de kleilaag van de Formatie van Gent, Lid van Merelbeke. Verder zijn ook de Diestiaanheuvels (ten zuiden) typerend voor het gebied. Het volledige gebied bezit (vrij) grote reliëfverschillen, met voornamelijk lemige afzettingen.

3.1.1.1.1 RELIËF

De sterke erosie op het einde van het Tertiair en tijdens het Pleistoceen veroorzaakte het huidig golvend tot sterk golvend reliëf. Dit levert een opeenvolging op van open kouters op de leemruggen en, in de beekdalen, depressies met een gesloten begroeiing. In het zuiden wordt het landschap bepaald door de zogenaamde Zuid-Vlaamse Heuvelrij. De valleien zijn daar zeer sterk ingesneden, soms bijna kloofdalen, en de ruggen zijn zacht hellend. Er is een opeenvolging te zien van langgerekte leemruggen met relatief vlakke delen en zachte hellingen, gescheiden door talrijke beekvalleien en depressies, die dikwijls begrensd zijn door een steile rand. Typisch is het voorkomen van asymmetrische dalen, door de ongelijkmatige afzetting van de loesspakketten tijdens de laatste ijstijd.

Het reliëf in het district is golvend tot sterk golvend, zelfs plaatselijk heuvelig in het zuidelijke deel, met hellingsgraden van 9% en meer. Het wordt gekenmerkt door een opeenvolging van ruggen, afgewisseld

¹⁰ We baseren ons voor deze beschrijving op de definitie en karakterisering van de ecodistricten in Vlaanderen. In het concept 'ecodistrict' worden diverse geologische, geomorfologische, bodemkundige, hydrografische en historisch-geografische aspecten, die ook een determinerende invloed hebben gehad op het menselijk handelen in het verleden, in relatie tot elkaar besproken: Sevenant *et al.* 2002.

¹¹ Sevenant *et al.* 2002, 158-163.

met diep ingesneden beekvalleien en secundaire depressies. Het zuidelijk deel bestaat uit een aantal westzuidwest-oostnoordoost georiënteerde heuvelrijen, wier absolute hoogte van zuid naar noord progressief afneemt. De hoogste heuvelrij situeert zich in de buurt van de taal- en gewestgrens, met o.a. de Kluisberg, de Spinnessenberg, de Hotondberg, de Muziekberg, de Pottelberg en de Mont de Rode, maar ook de Oudenberg (Geraardsbergen). Op het raakpunt van de oost-west en noord-zuid gerichte heuvelkammen van de Vlaamse Ardennen bevindt zich het hoogste punt (d'Hoppe, 157,5 m) in het bos van Pottelberg. Deze kam vormt de geologische ruggengraat van het fysisch landschap en is een onderdeel van een groter geheel van getuigenheuvels dat zich uitstrekt van Frans-Vlaanderen via het West-Vlaams Heuvelland, de Vlaamse Ardennen, het Pajottenland en het Hageland tot Midden-Limburg waar het tegen het Kempisch Plateau uitwigt. Een lagere, structurele kamlijn waarvan de hoogste delen met de hoogtelijn van 100 m flirten en die ten opzichte van het hydrografisch stelsel duidelijk contrasterend is, omvat van west naar oost volgende plateaus: Eikenberg-Kapelleberg-Boigneberg (Maarkedal), Varentberg-Hoogkouter (Horebeke), plateau Pottenberg-Leberg-Valkenberg (Brakel), Steenberg-Potaardeberg (Zottegem) en tenslotte de Biezelenberg (Herzele). Vermits de weerstandbiedende ijzerzandsteenlagen er volledig weggespoeld zijn, profileren deze plateaus zich als open akker- en kouterlandschappen.

3.1.1.1.2 BODEMS

De bodemseries worden gerangschikt in twee groepen. Enerzijds de plateau- en hellinggronden met hoofdzakelijk (niet tot sterk gleyige) diepe leemgronden (meer dan 80 cm dik) met een al dan niet (sterk) gevlekte textuur B-horizont. Verspreid, maar vooral langs de valleiranden komen ondiepe leemgronden met textuur B-horizont voor, met een zand- of kleisubstraat beginnend op geringe diepte, evenals beperkte oppervlakten zandleem- en kleigronden met een niet bepaalde profielontwikkeling. Plaatselijk, op enkele hoge toppen en steile hellingen, dagzoomt het Tertiair kleig of zandig materiaal. Anderzijds zijn er de valleien en depressiegronden, met dominantie van jonge leem- of zandleembodems zonder profielontwikkeling. Het noordelijk gebied wordt plaatselijk gedomineerd door zandleemgronden, evenals het gebied rondom de alluviale vlakte van de Dender. De beekalluvia staan onder invloed van een permanente grondwatertafel, die aan een regelmatige seizoenschommeling onderhevig is. Op de plateau- en hellinggronden ligt de watertafel zeer diep, behalve waar stuwwater en bronniveaus voorkomen. Deze bronniveaus treden overal op waar watervoerende lagen van het Tertiair substraat dagzomen.

3.1.1.1.3 GEOLOGIE

Tijdens het Tertiair werden door de zee verschillende zand- en kleilagen afgezet, achtereenvolgens de Formatie van Kortrijk, Formatie van Tielt, Formatie van Gent, Formatie van Lede, Formatie van Maldegem en Formatie van Diest. Na daling van de zeespiegel werden deze sedimenten in het Pleistoceen (Quartair) door erosie aangetast, en dan voornamelijk de zandige formaties. De kleiige lagen boden meer weerstand aan de erosie en vormden de heuveltoppen van het Tertiair reliëf. Hierdoor vormt de Formatie van Gent nu het hoofdsubstraat, en zijn de Formatie van Lede en Maldegem nog slechts op de heuvelruggen te vinden. Van de Formatie van Diest zijn nog slechts enkele relictten over op de hoogste toppen (Vlaamse Ardennen en heuvels ten zuiden van Geraardsbergen).

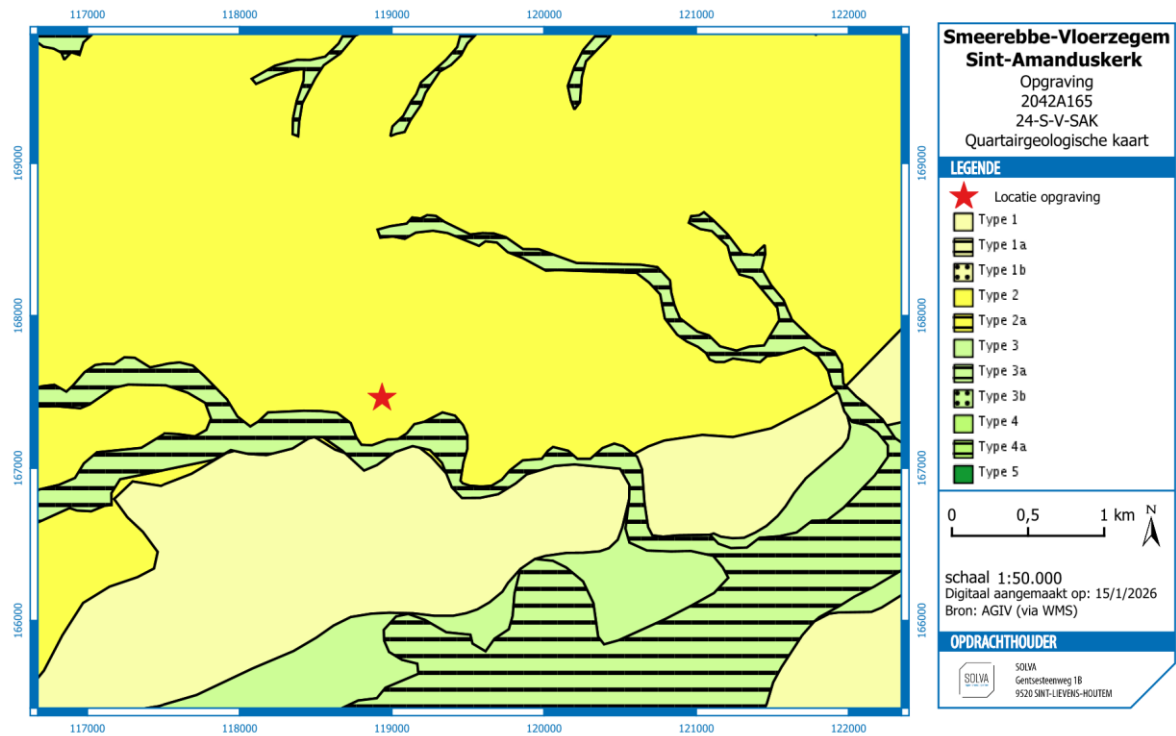
Tijdens de laatste ijstijd werd dit landschap bedekt met niveo-eolische leem (0 tot 15 m). Onder invloed van de overheersende westenwinden tijdens het Weichselglaciaal werden de naar het westen gerichte hellingen slechts met een dunne laag löss bedekt. Op plaatsen die tegen de dominerende winden beschermd waren (de oostelijk gerichte hellingen en de kleinere plateaus) is de lössmantel zeer dik. De Tertiaire lagen komen slechts op een zeer beperkt aantal plaatsen aan het oppervlak. Gedurende het Holocene had eerst een riviererosie van het Pleistocene leemdek plaats. De beekvalleien werden verder uitgediept en er ontstonden ook secundaire depressies. De vallei van de Dender bijvoorbeeld werd uitgeschuurd tot op de leperiaanse kleilagen. Later werd de vallei gedeeltelijk opgevuld met lemig alluvium en venig materiaal. Ten gevolge van ontbossing in recente tijden trad hellingserosie op; het meeste afgespoelde materiaal werd als colluvium afgezet aan de voet van de hellingen.

3.1.1.2 HET PROJECTGEBIED

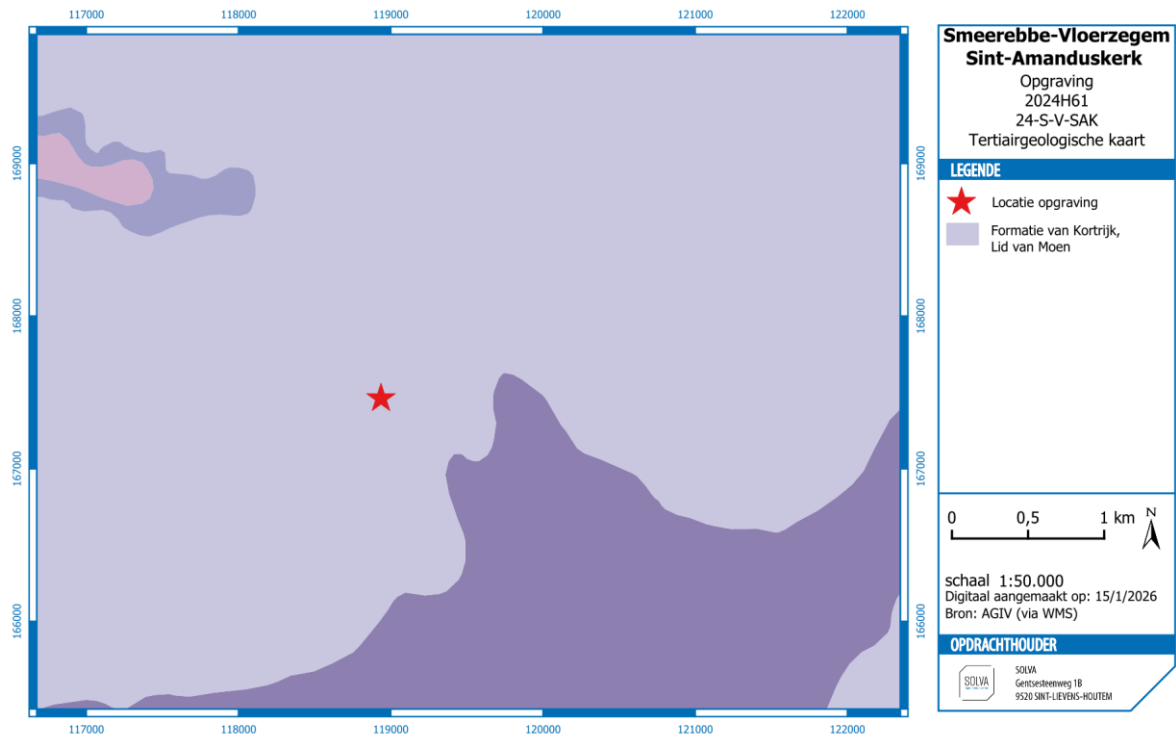
De Quartairgeologische profieltypekaart (Figuur 8) karakteriseert het projectgebied als Type 2: geen holocene en/of Tardiglaciale afzettingen bovenop de pleistocene sequentie. Het betreffen eolische afzettingen (zand tot silt) van het Weichseliaan (Laat-Pleistoceen), mogelijk Vroeg-Holocene (ELPw) en/of hellingafzettingen van het Quartair (HQ).

Op de Tertiairgeologische profieltypekaart is te zien dat het projectgebied gelegen is op de Formatie van Kortrijk, meer bepaald het Lid van Moen (Figuur 9). Het gaat om mariene afzetting van grijze klei tot silt. Vaak worden dikke homogene kleilagen aangetroffen, alsook *nummulites planulatus*.

Voor het gebied is geen geomorfologische kaart beschikbaar.

Figuur 8: Situering van het projectgebied op de Quartaairgeologische kaart.

Figuur 9: Situering van het projectgebied op de Tertiairgeologische kaart.

3.1.2 FYSISCH-GEOGRAFISCHE SITUERING

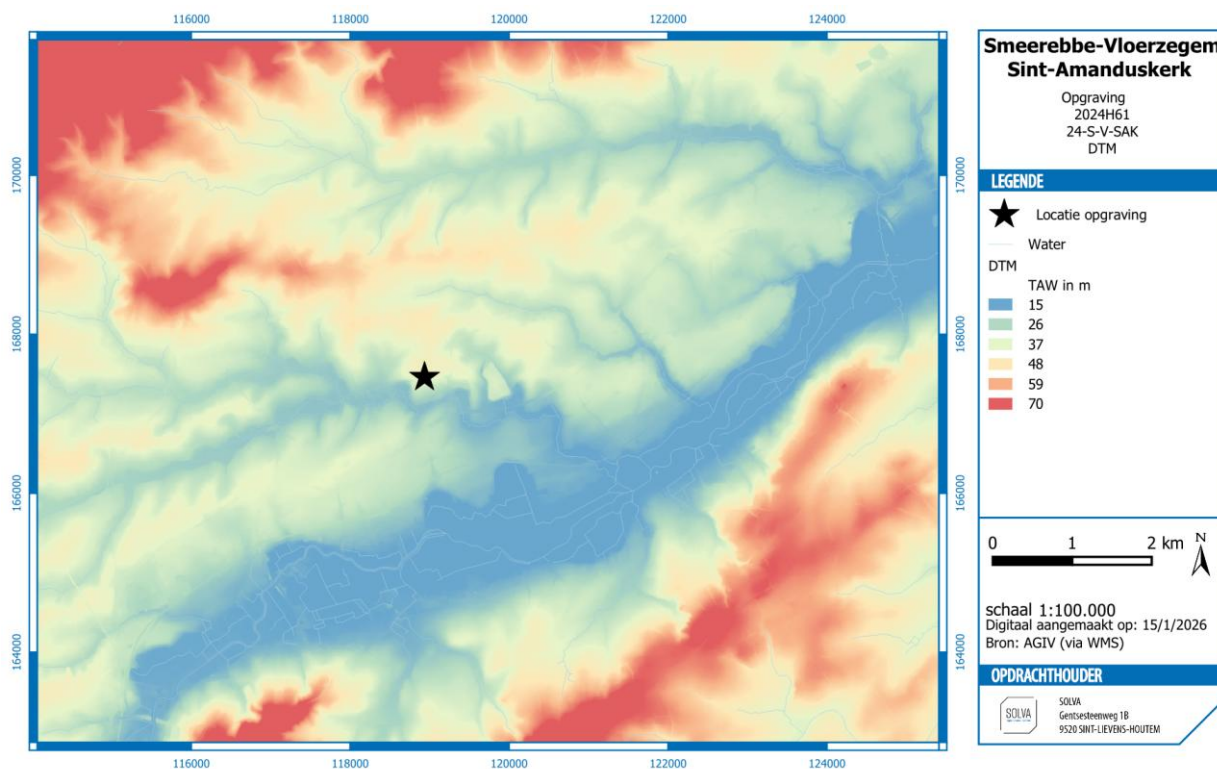
Smeerebbe is een landelijk dorp dat een sterk golvend bodemreliëf kent, karakteristiek voor de Vlaamse Ardennen. De parochiekerk Sint-Amandus, gelegen op het hoogste punt, domineert de dorpskern. Zone I, buiten aan de westelijke gevel, bevond zich op een hoogte van 40,18 m TAW. De parochiekerk van Vloerzegem, de Sint-Mattheüskerk, ligt beduidend lager: op 24,09 m TAW.

Het projectgebied zelf, de Sint-Amanduskerk met kerkhof, vertoont geen grote hoogteverschillen, maar wel met de omringende straten (Figuur 11). De westelijke toegangstrap leidt naar de ongeveer 1 m lager liggende Smeerebbestraat, zoals te zien aan de noordoost-zuidwest-as op Figuur 12.

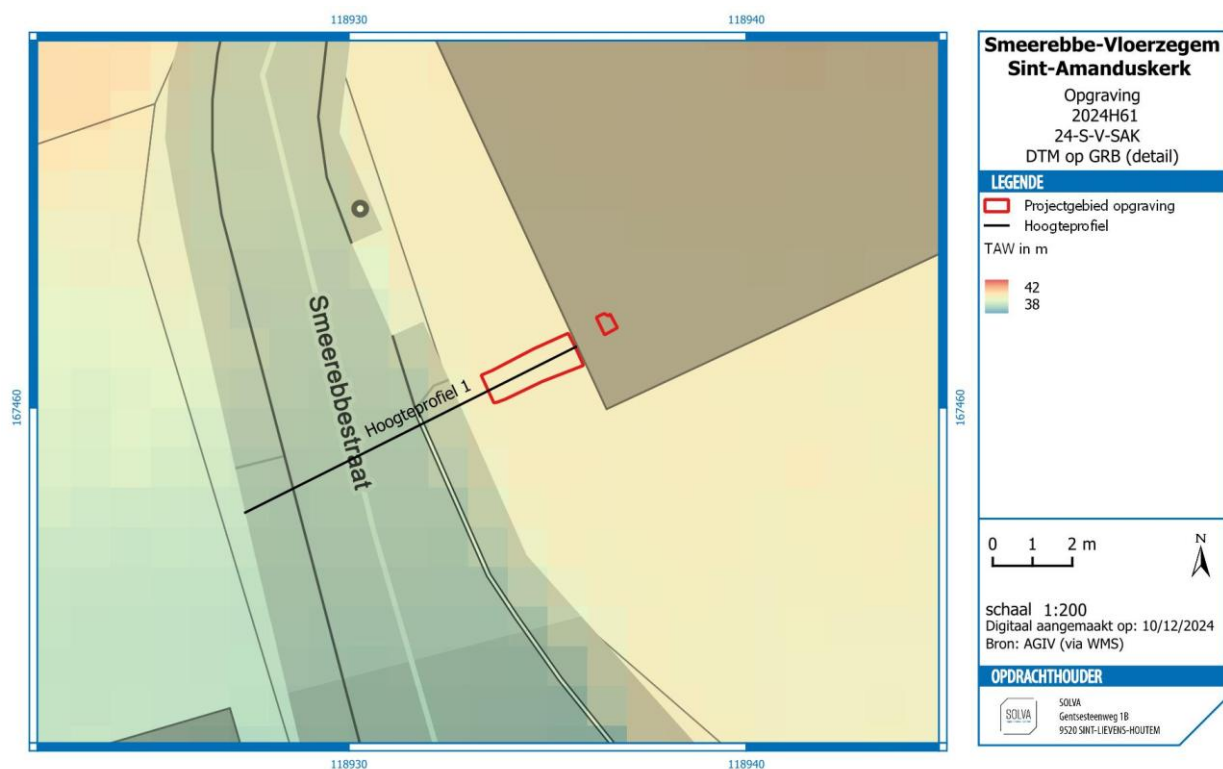
De potentiële bodemerosiekaart (Figuur 13) toont voor het projectgebied zelf geen nuttige informatie. Voor de omliggende gronden varieert de potentiële erosiegevoeligheid van een zeer lage tot een zeer hoge erosiegraad.

In Smeerebbe-Vloerzegem treft men overwegend vruchtbare zandleem- en leemgronden aan. De bodemkaart (Figuur 14) geeft aan dat de gronden rondom het projectgebied voornamelijk bestaan uit droge leembodems met textuur B-horizont (Aba1), maar ook gedeeltelijk uit matige droge zandleembodems met textuur B-horizont (Lca) en zonder profiel (Lcp (c)). Het projectgebied zelf ligt in bebouwde zone (OB).

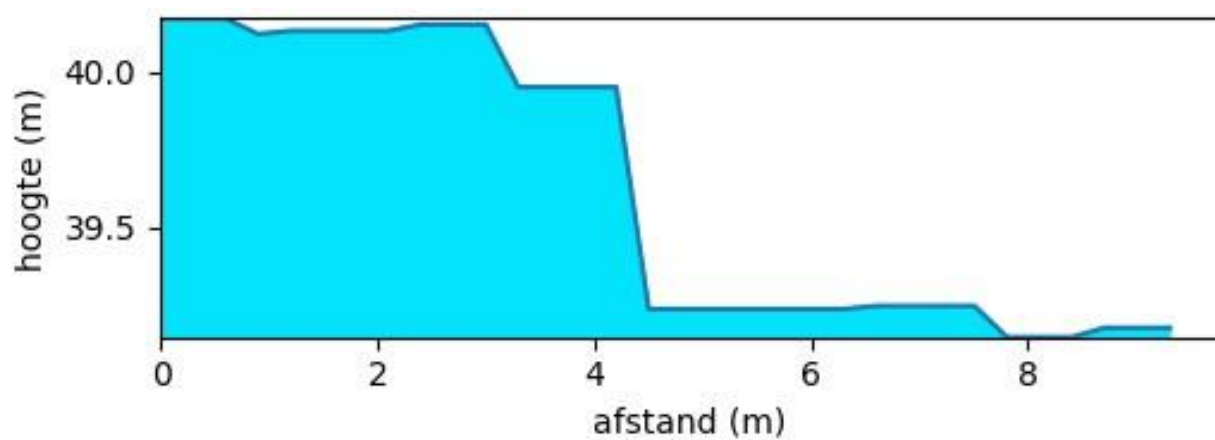
Op de bodemassociatiekaart (Figuur 15) situeert het projectgebied zich op leemgronden met textuur B-horizont, associatie 31.

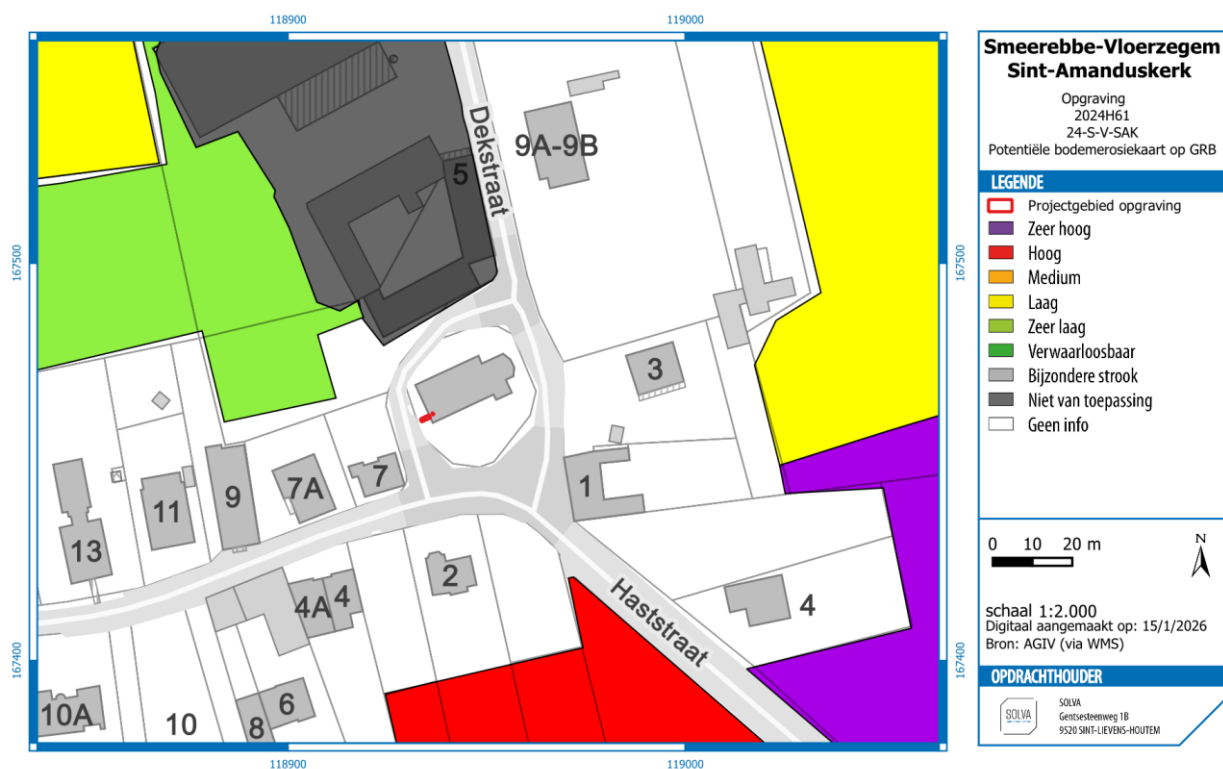
Figuur 10: Hoogtemodel van het projectgebied en omgeving.

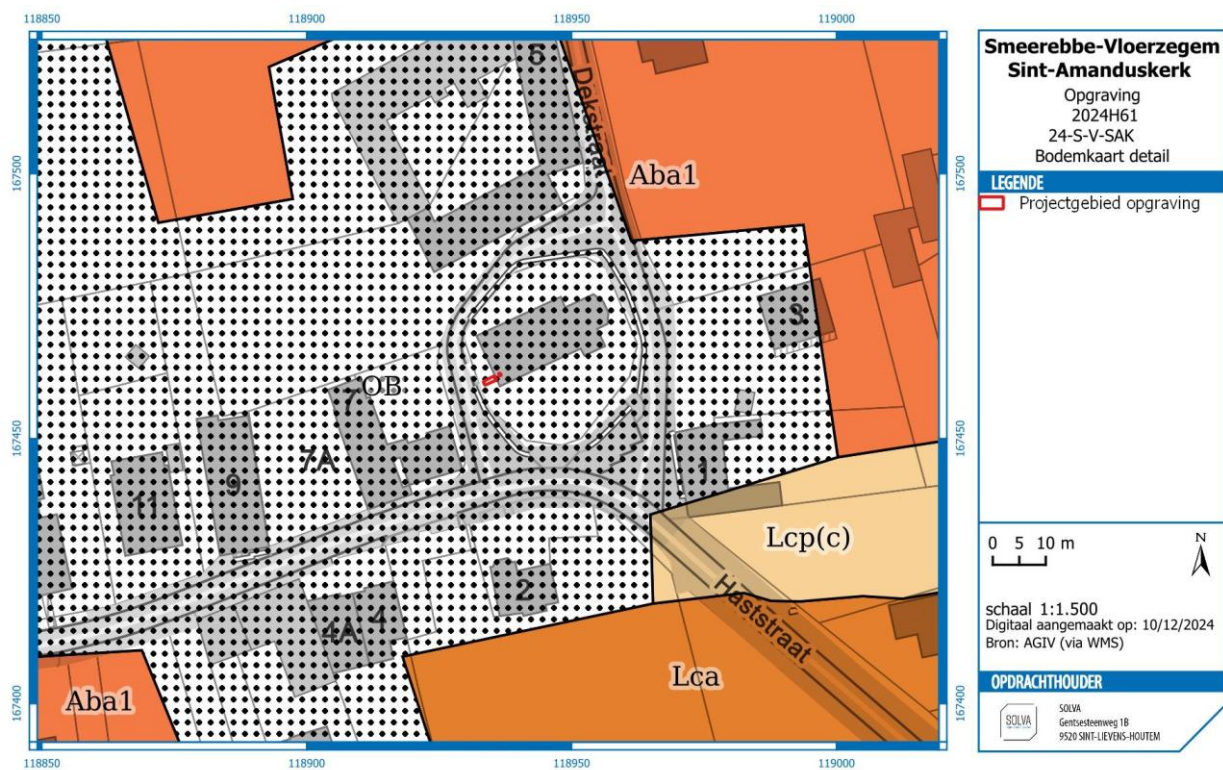
Figuur 11: Hoogtemodel van het projectgebied met aanduiding van hoogteprofiel 1, detail.

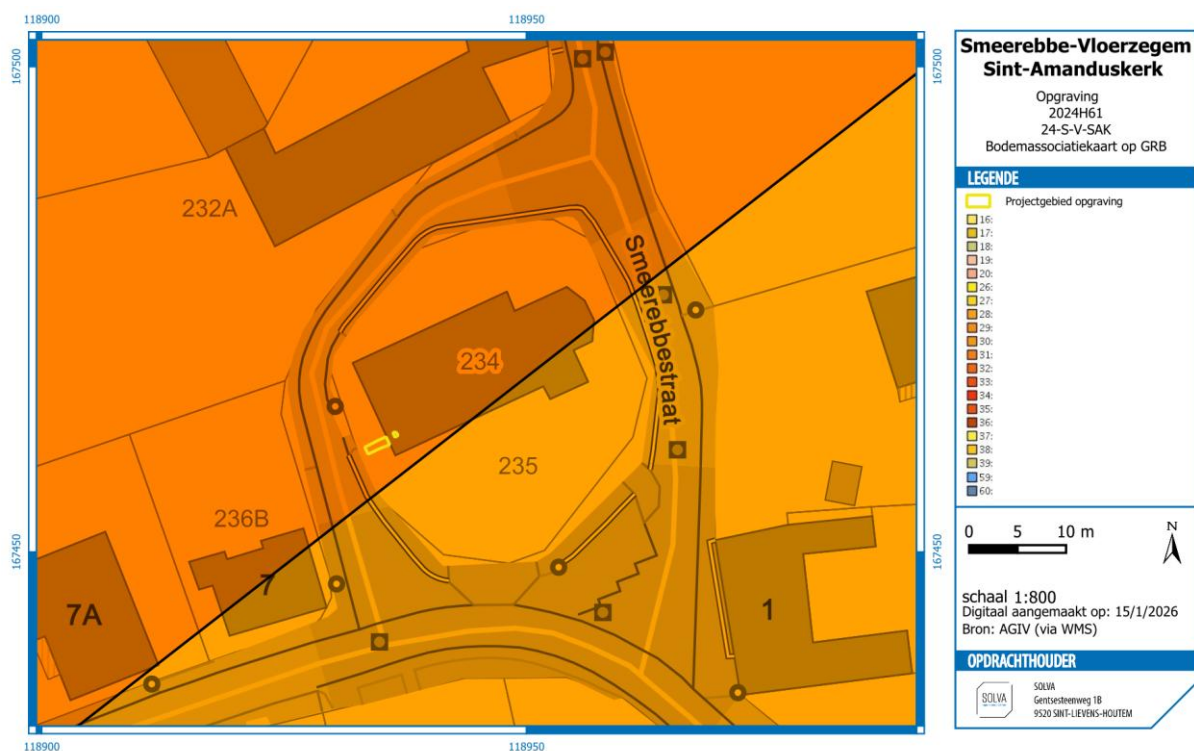
Figuur 12: Hoogteprofiel 1 van het projectgebied op de noordoost-zuidwest-as (DHM II, DTM).

Figuur 13: Potentiële bodemerosiekaart van het projectgebied.

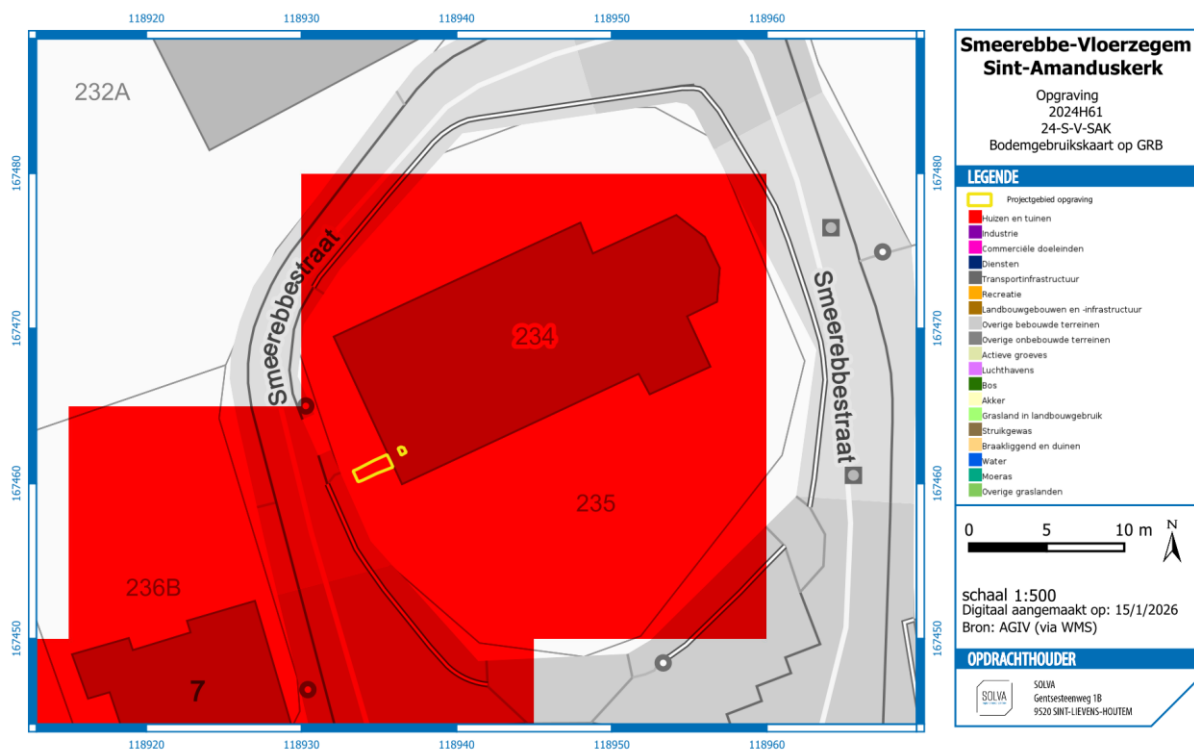
Figuur 14: Bodemtypekaart van het projectgebied.

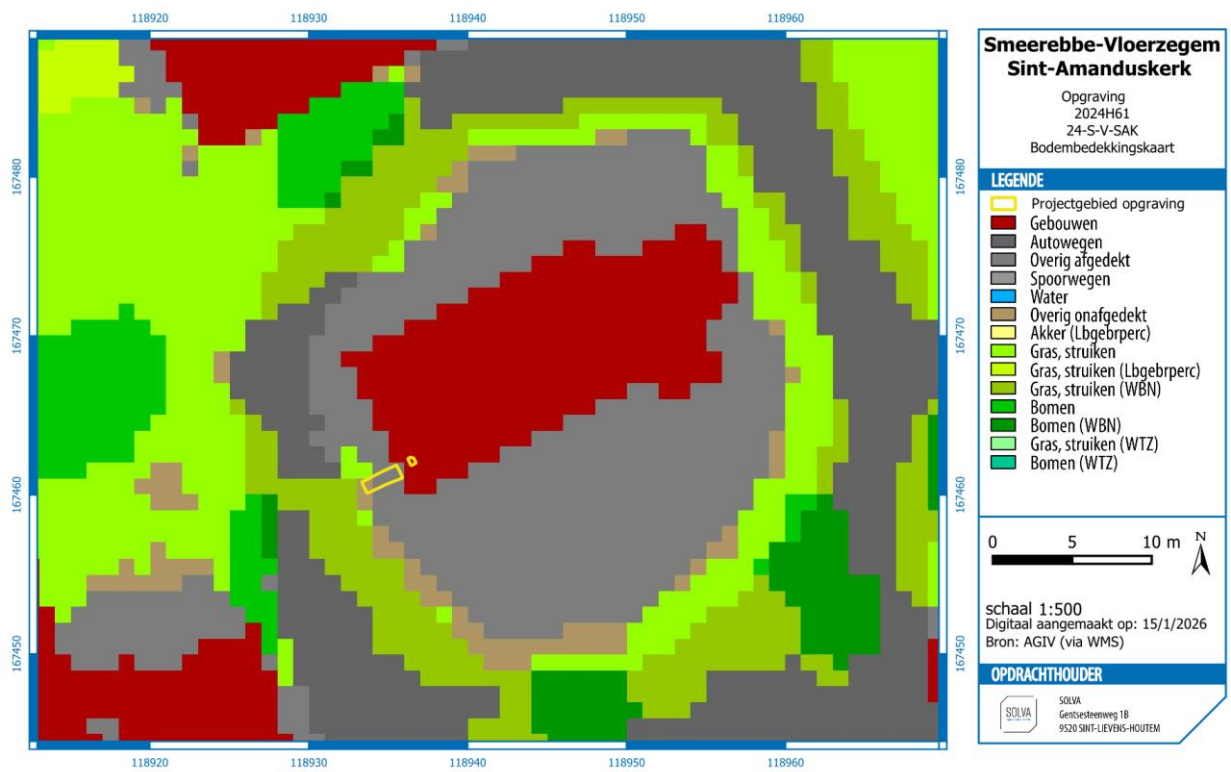
Figuur 15: Bodemassociatiekaart van het projectgebied.

3.1.3 GRONDGEBRUIK

Volgens de bodemgebruikskaart en de bodembedekkingskaart is het projectgebied grotendeels ingevuld door respectievelijk “huizen” en “gebouwen/overig afgedekt” (Figuur 16 & Figuur 17).

Figuur 16: De bodemgebruikskaart met aanduiding van het projectgebied, geprojecteerd op het GRB.

Figuur 17: De bodembedekkingskaart met aanduiding van het projectgebied.

3.2 HISTORISCH KADER

Smeerebbe-Vloerzegem is een dorp gelegen in Oost-Vlaanderen en deelgemeente van de stad Geraardsbergen.¹² Het is een landelijke deelgemeente met afzonderlijke kerkdorpen, waarbij Smeerebbe op een hoogte en Vloerzegem eerder laag gelegen is. Vroeger vormden Smeerebbe en Vloerzegem twee afzonderlijke dorpjes in de kasselrij en het Land van Aalst, onder de heren van Boelare. In 1825 werden ze samengevoegd tot één gemeente. Het dorp Smeerebbe wordt getypeerd door grote stroken weiland en enkele prachtig gelegen gesloten hoeven.

Smeerebbe wordt voor het eerst vermeld in 847 als *Smerlubium*, wanneer Karel de Kale de bezittingen en rechten van de Sint-Amandsabdij bevestigt, een eerder toegekend recht door Lodewijk de Vrome. De monnikengemeenschap van deze Noordfranse abdij kregen hierbij het recht op het negende deel van de opbrengst van verschillende koninklijke domeinen, waaronder Smeerebbe.¹³ De oudste vermelding van Vloerzegem dateert beduidend later, uit 1148 (*Florsengem*).¹⁴

Foto 4: De Sint-Amanduskerk te Smeerebbe, foto uit 1970 (bron: Agentschap Onroerend Erfgoed).

3.2.1 DE SINT-AMANDUSKERK

De Sint-Amanduskerk te Smeerebbe ligt niet alleen op een hoogte, maar ook op een kruispunt van drie wegen. De eerste vermelding van de kerk dateert uit een akte van 1183, waarbij paus Lucius III bekrachtigt

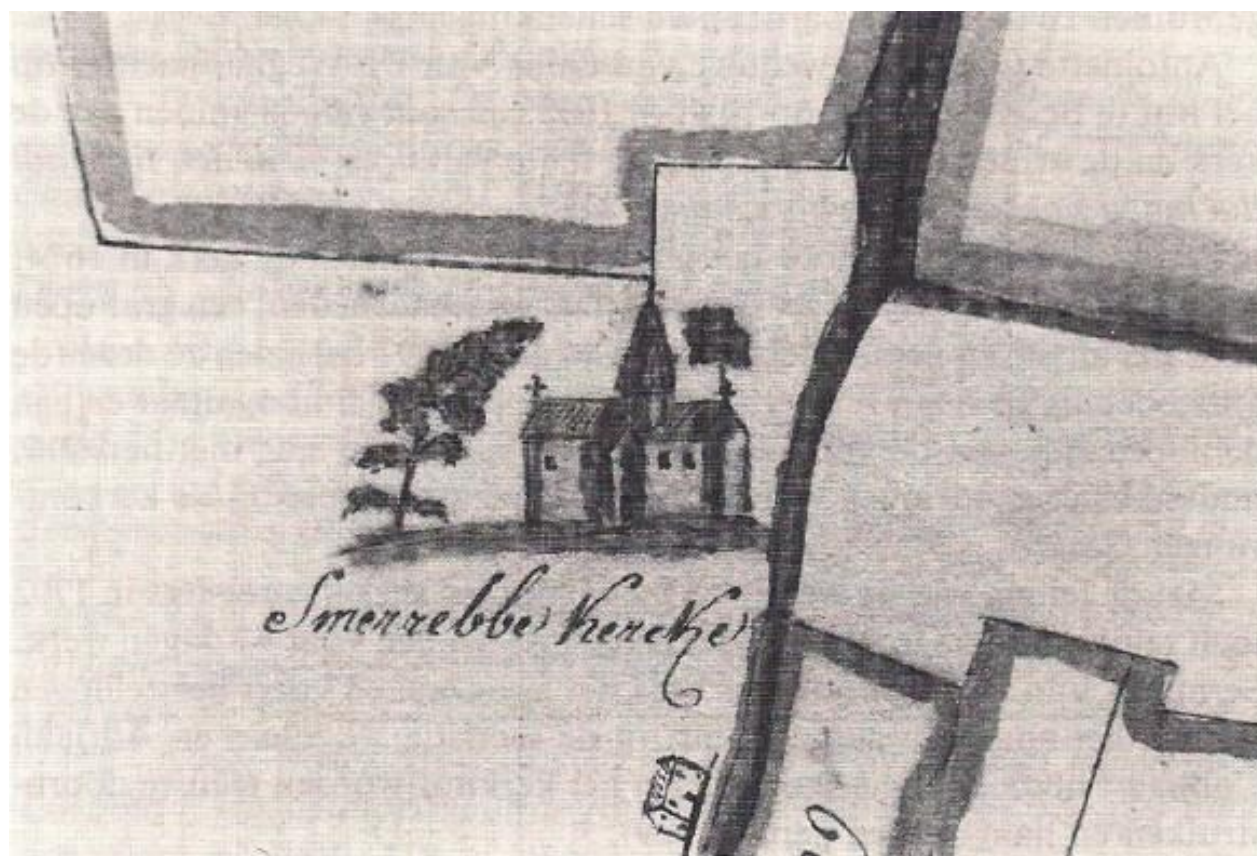
¹² Inventaris Onroerend Erfgoed [online] <https://id.erfgoed.net/themas/13439>.

¹³ Cock 1992, 298 & Giry *et al.* 1943.

¹⁴ Inventaris Onroerend Erfgoed [online] <https://id.erfgoed.net/themas/13439>.

dat de kerk eigendom is van de Gentse Sint-Pietersabdij. Ook vele landbouwgronden te Smeerebbe, zoals het grote Hof te Berchem met watermolen vanaf 1201, behoren toe aan de Sint-Pietersabdij. De Gentse benedictijnen bepalen zo mee het economische leven te Smeerebbe. Amandus wordt de patroonheilige van het dorp. In 1267 wordt Smeerebbe van Idegem gescheiden door bisschop Nicolaas van Kamerijk, aangezien de kerken van beide uitgroeide dorpskernen over eigen voldoende inkomsten konden beschikken.¹⁵ Ook het patronaat van de kerk van Vloerzegem viel onder de Gentse Sint-Pietersabdij. Daarnaast bezaten de Kartuziers van Sint-Marten goederen nabij de Sint-Amanduskerk van Smeerebbe.¹⁶

In de 16de eeuw, tijdens de oorlogsjaren tussen de Spaanse en Hollandse soldaten (1579-1582), werd de kerk door brand verwoest. Onder de inwoners vielen ook vele slachtoffers, nog vier à vijf families bleven over te Smeerebbe. De verwoestingen aan de kerk werden opgetekend in het jaarlijks verslag van de deken van Geraardsbergen: de toren en het dak van het schip waren volledig ingestort, alleen het koor bleef deels gespaard. Er volgden hierop verschillende restauratieperiodes die moeizaam verliepen door de bescheiden pachtgelden en inkomsten. De eerste fase van herstellingen (1600-1617) gebeurde niet degelijk, waardoor de kerk terug in verval geraakte en in de jaarlijkse decanale visitaties tussen 1624 en 1642 als de meest verwaarloosde en armste kerk van de ganse dekenij bestempeld werd. Tussen 1630 en 1664 gebeurden daarop meerdere herstellingen aan de kerk. Uit deze periode zijn twee tekeningen gekend van de Sint-Amanduskerk, bewaard in het archief van de Sint-Pietersabdij (Figuur 18 & Figuur 19). Het koor en het schip hebben elk twee traveeën, waarbij het middeleeuwse koor hoger uitsteekt boven de dwarsbeuk en het schip. De dwarsbeuk heeft één travee en draagt de vierhoekige klokkentoren op de viering. In de noordelijke dwarsbeuk bevindt zich de toegang. De toegang tot het ommuurde kerkhof bevindt zich in het zuiden, zoals te zien op Figuur 19.¹⁷

Figuur 18: Afbeelding van de kerk, gezien vanuit het noorden, getekend door landmeter Jan De Cooman in 1634 (Cock 1992, 303: R.A.G., Sint-Pietersabdij, 2de reeks 131 bis).

¹⁵ Cock 1992, 298-299.

¹⁶ Inventaris Onroerend Erfgoed [online] <https://id.erfgoed.net/themas/13439>.

¹⁷ Cock 1992, 300-303.

Figuur 19: Afbeelding van de kerk, gezien vanuit het zuiden, op een kaart van 12 mei 1641 (Cock 1992, 305: R.A.G., Kaarten en Plannen, 1148).

Door geldnood en de onbeantwoorde vraag om financiële hulp aan de Gentse Sint-Pietersabdij geraakte de Sint-Amanduskerk terug in verval. In 1751 en 1752 werden nog enkele onderhoudswerken uitgevoerd. Met de bloeiende conjunctuur van de laat-Oostenrijkse periode denkt men in Smeerebbe aan het vergroten van hun parochiekerk. De burgemeester van Smeerebbe bleef bij de Sint-Pietersabdij aandringen op geld, gesterkt door het decreet van keizerin Maria Theresia van 1769, waarbij tiendenheffers verplicht werden tot

onderhoud van de kerken. Na bijna een halve eeuw aan processen zal de Gentse Sint-Pietersabdij uiteindelijk de werken aan de nieuwe kerk van 1792 deels bekostigen.¹⁸

De huidige kerk werd opgetrokken in 1792-1794 in classicistische stijl, enkel het koor met zijn gotische vensters en driezijdige afsluiting bleef behouden. Het betreft een eenvoudig zaalkerkje met voortaan een westtoren, een schip van vier traveeën en een koor van één rechte travee met driezijdige sluiting. De oostelijke sacristie heeft ook één travee. De kerk met leien zadeldak werd opgetrokken in baksteen met gebruik van zandsteen voor hoekstenen, plint, deuromlijsting en koorvensters. Het omringende kerkhof wordt afgebakend met een bakstenen kerkhofmuur met ezelsrug. De toegang aan de westzijde wordt geflankeerd door bakstenen pijlers en voorafgegaan door een trappenpartij.¹⁹

Figuur 20: Detail van een kaart uit 1804, getekend in opdracht van de toenmalige burgemeester Hendrik Van Crombrugghe. De Sint-Amanduskerk wordt afgebeeld zonder het middeleeuws koor en sacristie. Daarnaast bemerken we ook het pachthof Van Crombrugghe (A), het pachthof te Berchem (B) en de watermolen te Berchem (C) (bron: De Chou 2008, 31).

3.2.2 INVENTARIS ONROEREND ERFGOED

Reeds sinds 1973 is de parochiekerk Sint-Amandus met omgeving aangeduid als beschermd monument én beschermd cultuurhistorisch landschap. Sinds 2009 wordt de kerk ook aangeduid als vastgesteld bouwkundig erfgoed, het kerkhof wordt in 2023 mee opgenomen in deze bescherming. Elementen van erfgoedwaarde zijn o.a. ook de 14de-eeuwse doopvont, een zandstenen grafkruis uit 1721 tegen de zuidgevel en de roepsteen aan de westelijke traptoegang. In de omgeving zijn eveneens enkele gesloten hoeses vastgesteld als bouwkundig erfgoed.²⁰

¹⁸ Cock 1992, 303-308.

¹⁹ Inventaris Onroerend Erfgoed [online] <https://id.erfgoed.net/erfgoedobjecten/8738>.

²⁰ Inventaris Onroerend Erfgoed [online] <https://id.erfgoed.net/erfgoedobjecten/8738>.

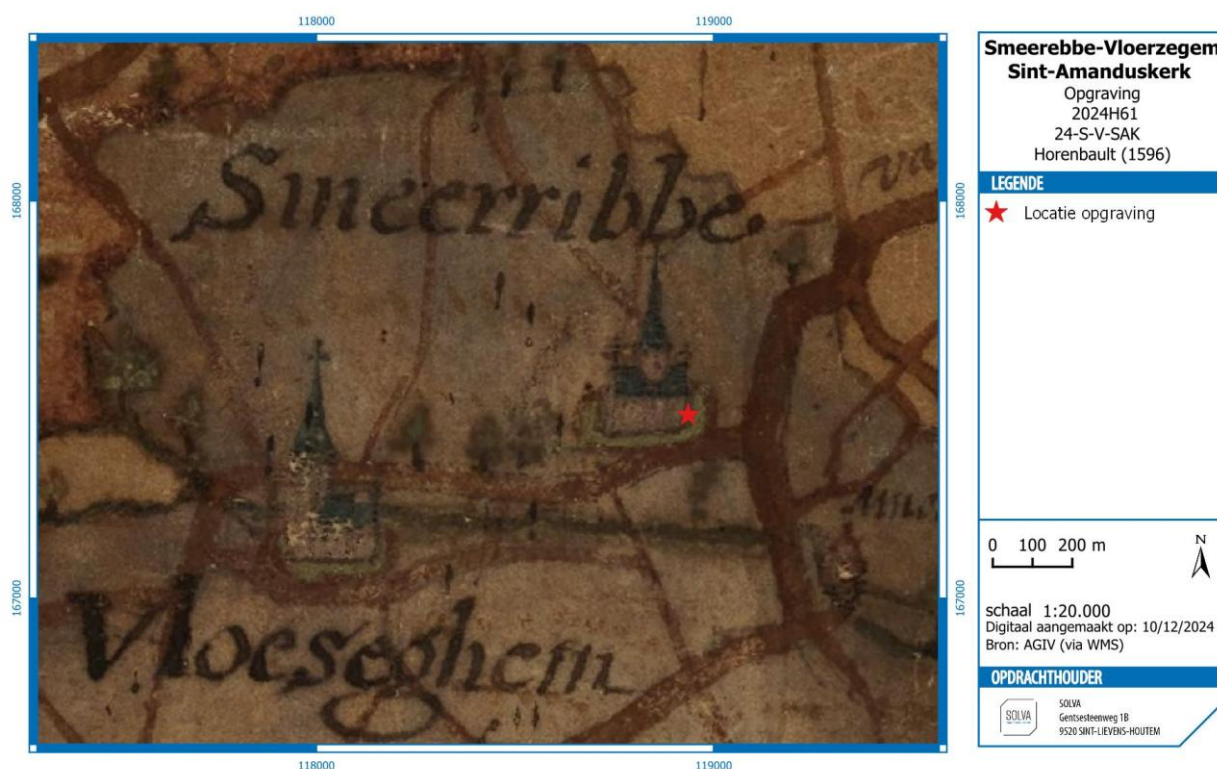
3.2.3 CARTOGRAFISCHE STUDIE

Twee kaarten/figuratieve afbeeldingen van de Sint-Amanduskerk uit de 17de eeuw, bewaard in het archief van de Sint-Pietersabdij, werden reeds besproken (zie *supra*).

3.2.3.1 CAERTE ENDE DISCRIPTIE FIGUERATIVE VANDE GHEEL DEN LANDE VAN AELST, JACQUES HORENBAULT (1596)

Op de Horenbaultkaart (1596) staan de dorpskerken van Smeerebbe en Vloerzegem eerder schetsmatig afgebeeld (Figuur 21). De inplanting van de twee kerken en het wegenpatroon komen wel grotendeels overeen met de hedendaagse situatie, waarbij de Sint-Amanduskerk van Smeerebbe (*Smeerribbe*) zich situeert aan een kruispunt van drie wegen.

De kerk zelf is schematisch weergegeven als een éénbeukige kerk met het koor naar het oosten gericht, de toren staat op de viering. Meerdere kerken in de omgeving worden op eenzelfde wijze afgebeeld. Rond de kerk is duidelijk een kerkhof afgebeeld, waarvan we weten dat er abelen en fruitbomen waren aangeplant. Kerkrekeningen uit de 16de eeuw noteerden immers onder andere de opbrengsten van het fruit en de verkoop van de abelen.²¹

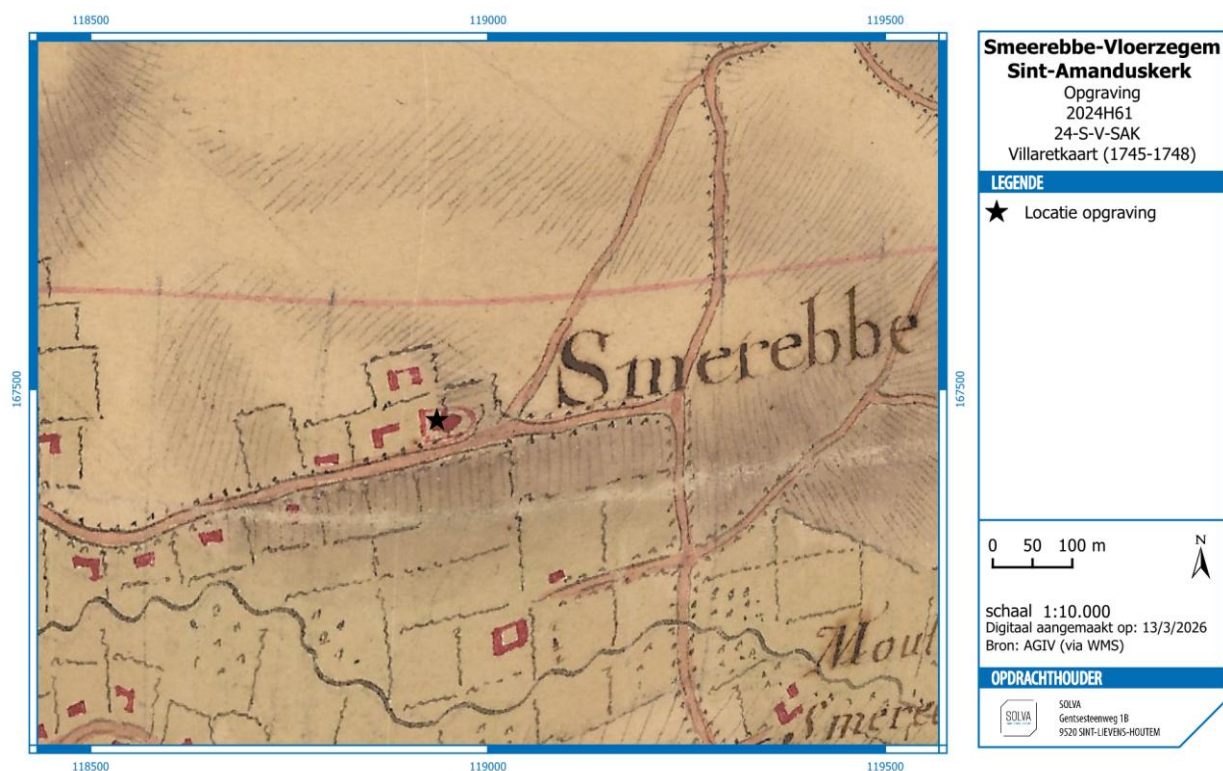

Figuur 21: Kaart van Horenbault met het dorpscentrum van Sint-Denijs-Boekel en omgeving (© Parijs, Bibliothèque national de France, Cartes et plans, Rés. Ge AA. 817).

3.2.3.2 VILLARETKAART (1745-1748)

De kerk bekleedt dezelfde positie op de gegeorefereerde (en daardoor wat vervormde) Villaretk kaart (Figuur 22). Langs de Smeerebbestraat bevindt zich nog relatief weinig bewoning. De oost-west-georiënteerde kerk wordt volledig omgeven door een bakstenen kerkhofmuur. Ten noorden van de kerk bevindt zich een U-vormige hoeve.

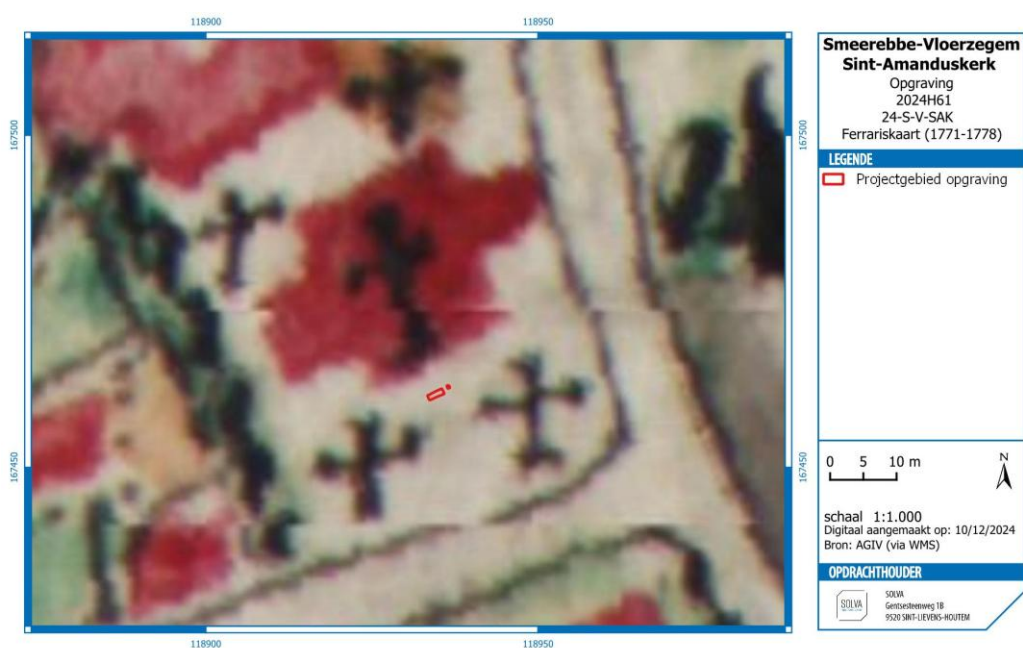
²¹ Cock 1992, 300.

Figuur 22: Kaart van Villaret met aanduiding van het projectgebied.

3.2.3.3 JOZEF JOHAN FRANS FERRARIS – KABINETSKAART DER OOSTENRIJKSE NEDERLANDEN EN HET PRINSBISDOM LUIK (1771-1778)

Op de kaart van Ferraris is er enige verandering waar te nemen ten opzichte van de Villaretkaart. Rond de kerk wordt het kerkhof aangeduid met kruisjes. De kerkhofafbakening wordt slechts aan de westzijde weergegeven en bestaat uit struiken en/of planten (Figuur 23). Ten noorden van de kerk wordt nu een grote vierkantshoeve afgebeeld, een scheiding met het kerkhof is niet te zien. De bewoning langs de Smeerebbestraat is ook toegenomen (Figuur 24).

Figuur 23: Kaart van Ferraris met aanduiding van het projectgebied, detail.

Figuur 24: Kaart van Ferraris met aanduiding van het projectgebied.

3.2.3.4 *ATLAS DER BUURTWEGEN (CA. 1841)*

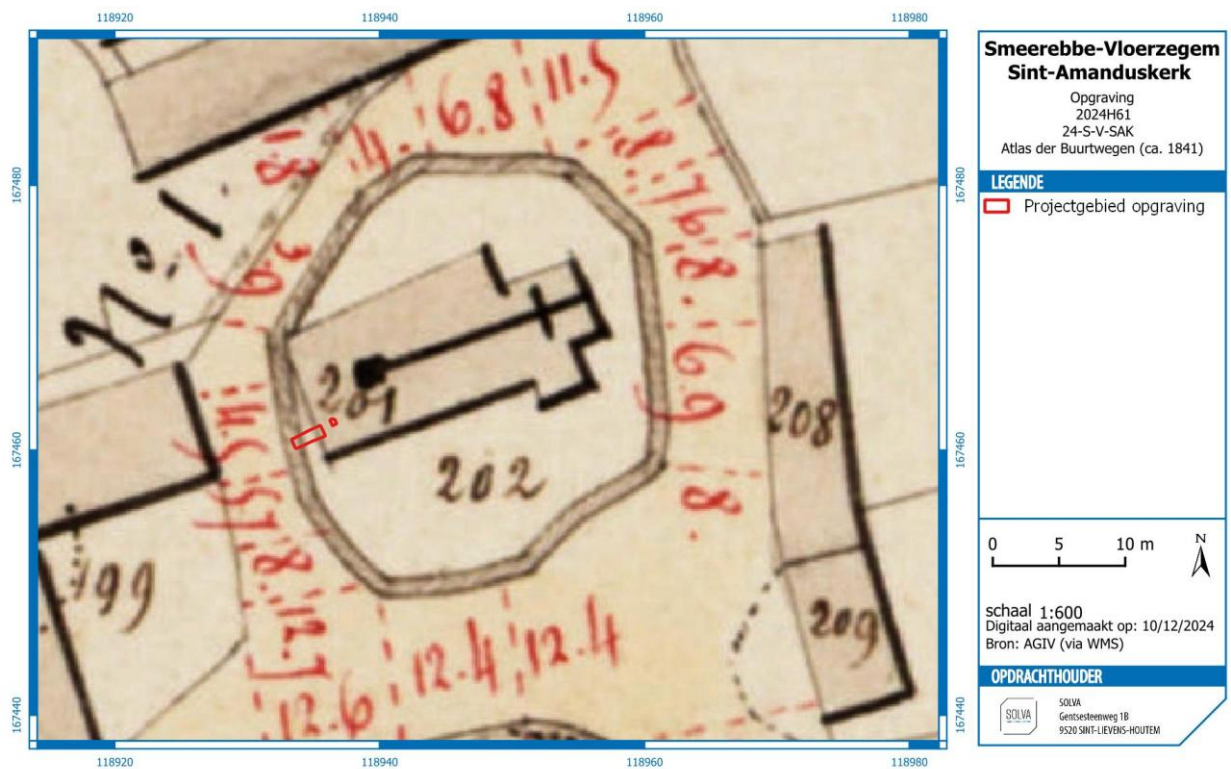
Op de Atlas der Buurtwegen wordt de kerk met het kerkhof voor het eerst volledig omgeven door een kerkhofmuur én naastgelegen weg, een aftakking van de Smeerebbestraat (Figuur 25 & Figuur 26). Ten noorden bevindt zich nog steeds de grote vierkantshoeve.

3.2.3.5 *PHILIPPE VANDERMAELEN - CARTES TOPOGRAPHIQUES DE LA BELGIQUE (1846-1854)*

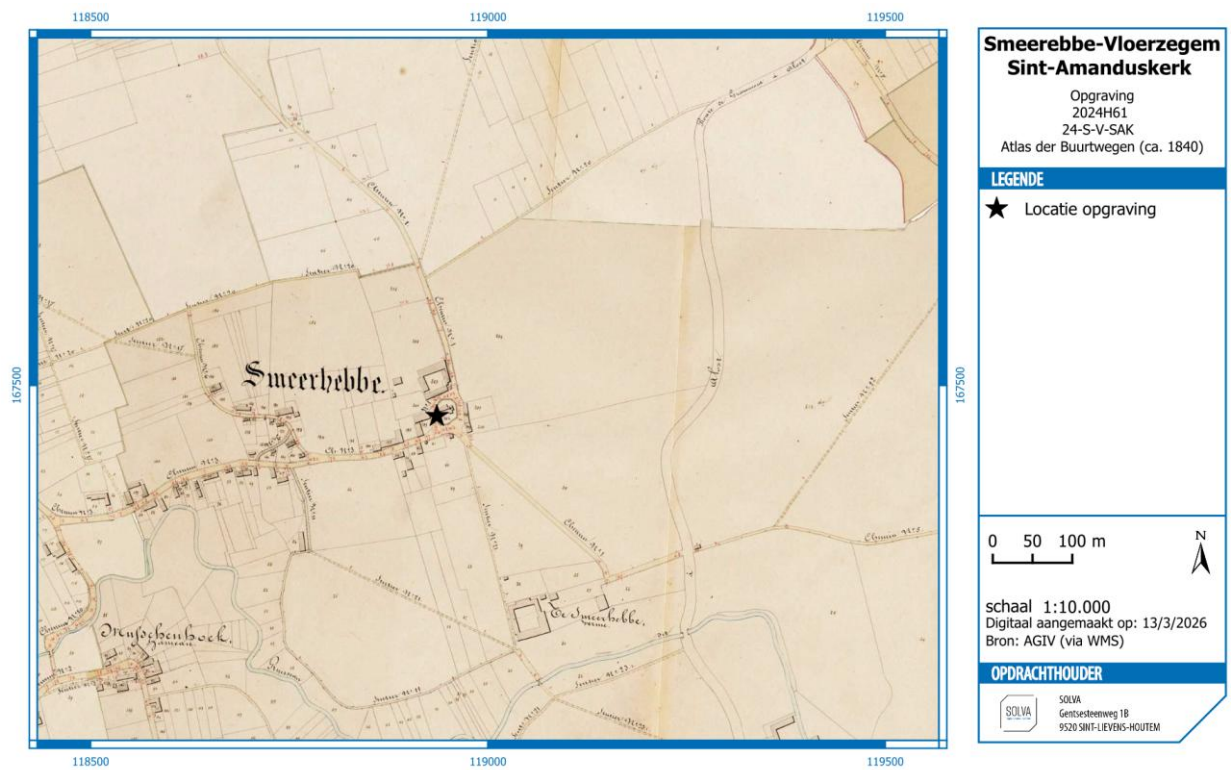
De Vandermaelenkaart geeft geen extra informatie ten opzichte van de Atlas der Buurtwegen (Figuur 27).

3.2.3.6 *PHILIPPE CHRETIEN POPP - ATLAS CADASTRAL PARCELLAIRE DE LA BELGIQUE (1842-1879)*

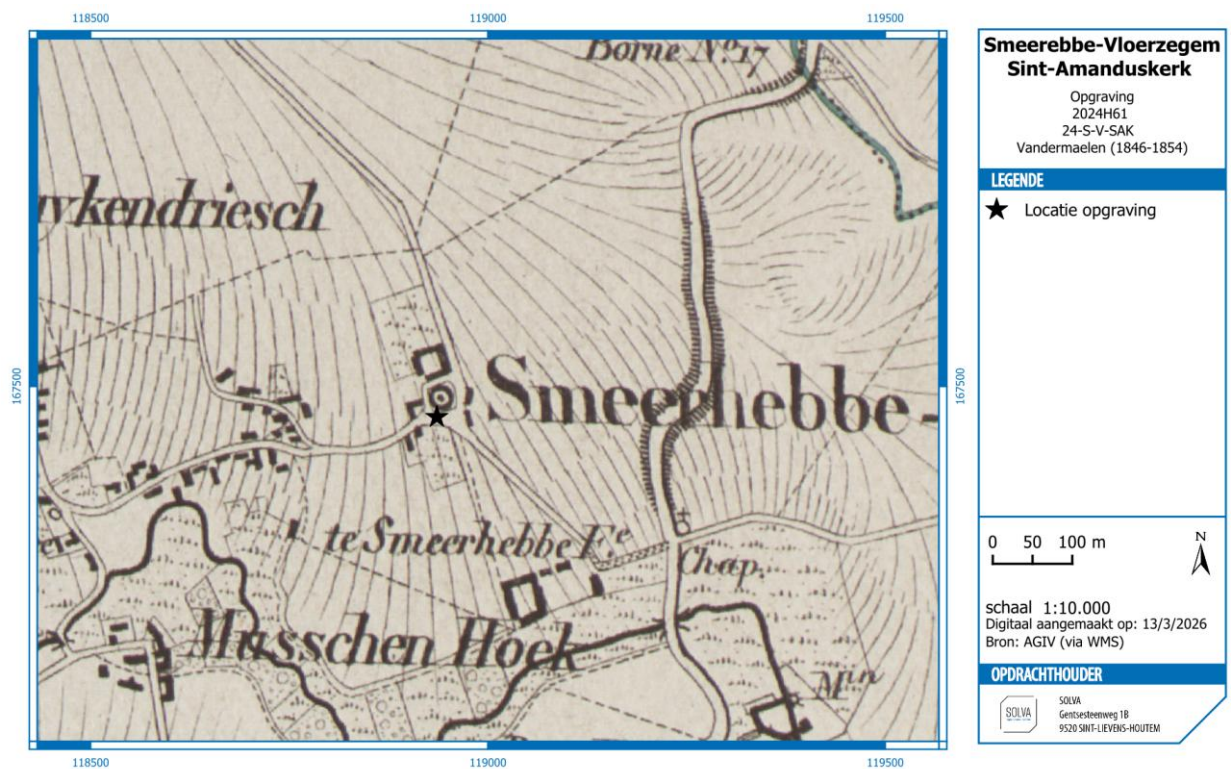
De Poppkaart geeft eenzelfde situatie weer als de Atlas der Buurtwegen (Figuur 28).

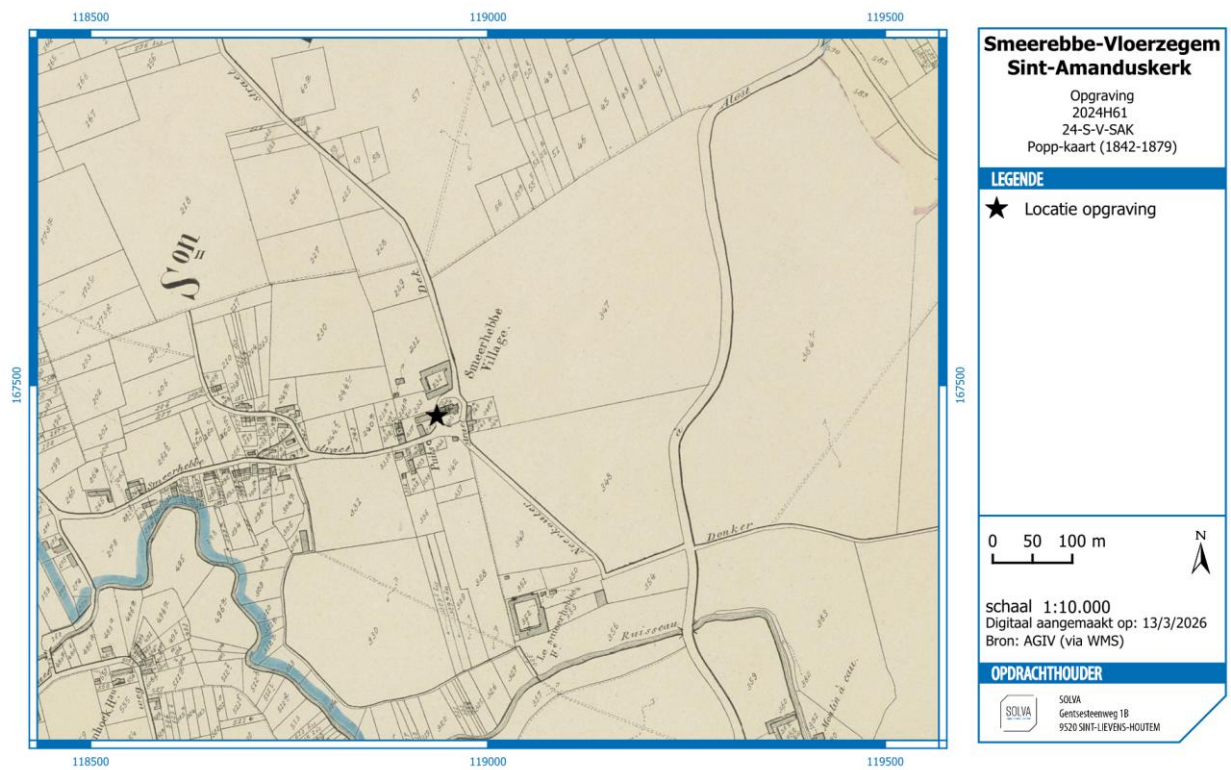
Figuur 25: Atlas der Buurtwegen met aanduiding van het projectgebied, detail.

Figuur 26: Atlas der Buurtwegen met aanduiding van het projectgebied.

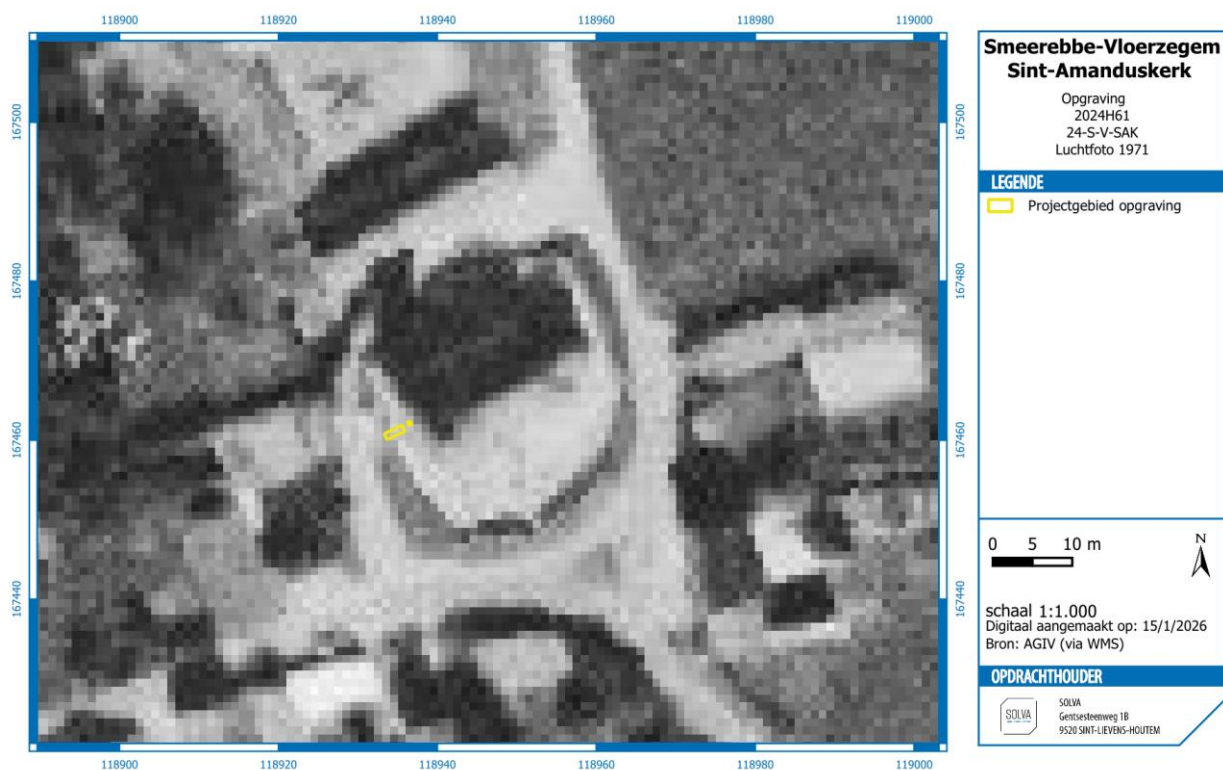
Figuur 27: Vandermaelenkaart met aanduiding van het projectgebied.

Figuur 28: Poppkaart met aanduiding van het projectgebied.

3.2.3.7 RECENTE LUCHTFOTO'S

Smeerebbe blijft zijn landelijk karakter behouden. Het stratenpatroon, de indeling en de organisatie van het dorpscentrum is niet structureel gewijzigd ten opzichte van de 18de- 19de-eeuwse kaarten.

Figuur 29: Luchtfoto uit 1971 met aanduiding van het projectgebied.

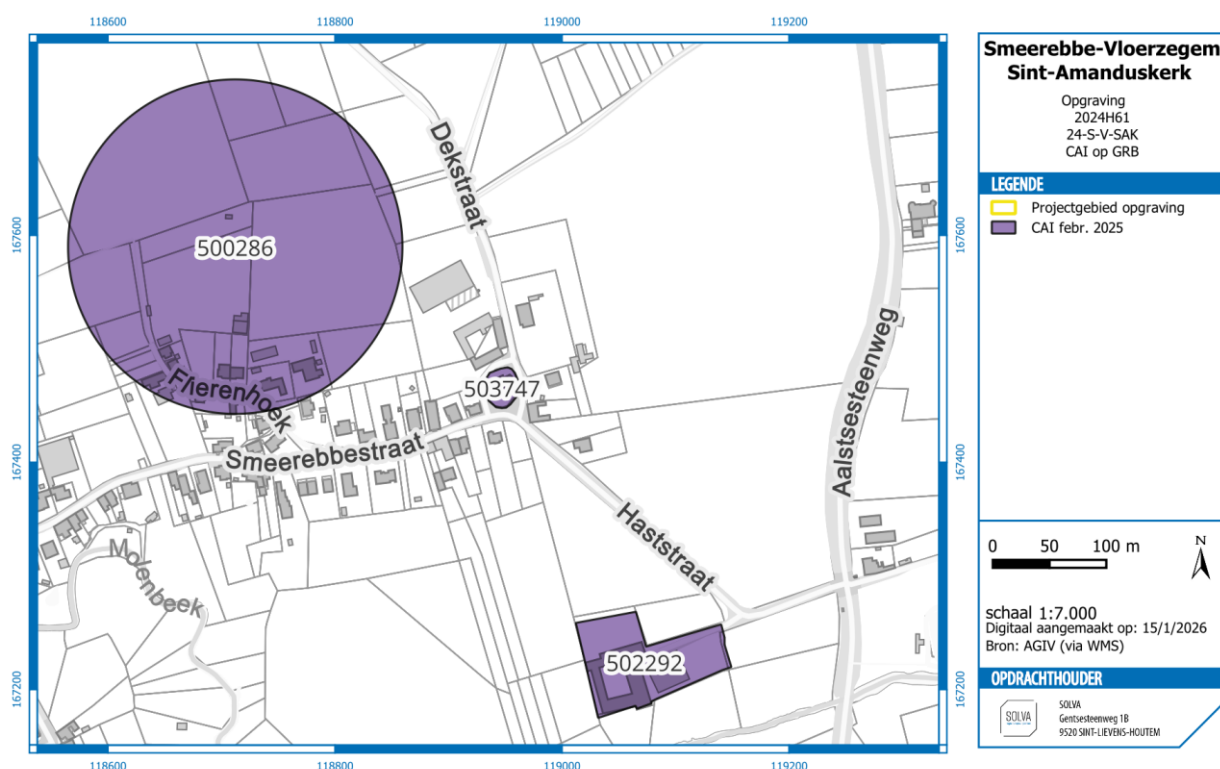
Figuur 30: Luchtfoto uit 1990 met aanduiding van het projectgebied.

Figuur 31: Luchtfoto uit 2023 met aanduiding van het projectgebied.

3.3 ARCHEOLOGISCH KADER

Binnen het projectgebied werd nog geen archeologisch onderzoek uitgevoerd (Figuur 32). De kerk van Smeerebbe-Vloerzegem, met kerkhof, is wel gekarteerd als een beschermd monument (CAI 503747). Ten noordwesten van de kerk wordt op basis van Romeins aardewerk (o.a. *terra sigillata*) en concentraties bouw materiaal (dakpannen), aangetroffen tijdens archeologische veldkarteringen, een Romeinse (villa)site verwacht (CAI 500286).²² Meer zuidelijk van de kerk bevindt zich het monumentaal Relict *Hof te Berchem* (CAI 502292), ook *Smeerebbehof* genoemd. Deze hoeve met watermolen, vroeger afhankelijk van de Gentse Sint-Pietersabdij, wordt reeds vermeld in 1201. De hoeve werd in de 17de eeuw vernield en later heropgebouwd. Het huidige woonhuis dateert uit 1835.²³ Nog meer zuidelijk, aan de Aalstsesteenweg (grondgebied deelgemeente Schendelbeke), vond een evaluerend terreinonderzoek plaats in 2008 (CAI 30254). Hierbij kwamen o.a. meerdere paalkuilen, kuilen en een grachtstructuur uit de late ijzertijd aan het licht. De datering gebeurde op basis van de vondsten uit één kuil (handgevormd en reducerend gebakken aardewerk).²⁴

Figuur 32: Waarnemingen archeologie (privaat en publiek).

²² Inventaris Onroerend Erfgoed [online]: <http://id.erfgoed.net/waarnemingen/500286>.

²³ Inventaris Onroerend Erfgoed [online]: <http://id.erfgoed.net/waarnemingen/502292>.

²⁴ Inventaris Onroerend Erfgoed [online]: <http://id.erfgoed.net/waarnemingen/30254>.

4 INTERPRETATIE VAN DE ARCHEOLOGISCHE SITE

Het projectgebied situeert zich op het kerkhof en deels binnen de Sint-Amanduskerk te Smeerebbe. De sporen buiten aan het westportaal van de kerk werden geregistreerd onder **zone I**. De sporen binnen het zuidwestportaal onder **zone II**.

Hieronder volgt eerst een beschrijving van de bodemgenese en de stratigrafische opbouw van de site (hoofdstuk 4.1), daarna volgt een beschrijving van de archeologische site aan de hand van het sporenbestand (hoofdstuk 4.2). Bij de beschrijving van de sporen en lagen in hoofdstuk 4.1 en 4.2 worden enkel de relevante zaken en vondsten vermeld. De uitgebreide beschrijvingen van lagen of muren kunnen geraadpleegd worden in de bijlagen. Het vondstmateriaal wordt in de eerste plaats gebruikt om de datering van contexten te ondersteunen. Het assessment van de vondsten gebeurt tevens op contextniveau en is terug te vinden in de lijsten in bijlage 1. Ten slotte volgt een beschrijving van het bestand aan culturele en natuurwetenschappelijke vondsten (hoofdstuk 4.3).

4.1 BESCHRIJVING VAN DE STRATIGRAFISCHE OPBOUW

4.1.1 GENESE & BEWARING VAN DE BODEMS OF ANDERE COMPLEXEN VAN AARDKUNDIGE EENHEDEN

In Smeerebbe-Vloerzegem treft men overwegend vruchtbare zandleem- en leemgronden aan. De bodemkaart (Figuur 14) geeft aan dat de gronden rondom het projectgebied voornamelijk bestaan uit droge leembodems met textuur B-horizont (Aba1), maar ook gedeeltelijk uit matige droge zandleembodems met textuur B-horizont (Lca) en zonder profiel (Lcp (c)). Het projectgebied zelf bevindt zich in bebouwde zone (OB), in een sterk antropogeen verstoord gebied.

Zowel binnen als buiten de kerk zijn er geen natuurlijke bodems te verwachten op geringe diepte. De natuurlijke sequenties, dieper gelegen, liggen buiten het bereik van de geplande werken binnen de kerk (zone II). Enkel in zone I, aan de westelijke zijde buiten de kerk, werd de natuurlijke moederbodem aangesneden. Deze bruingele leembodem, C-horizont met leemtextuur, werd op sommige plaatsen zichtbaar zo'n 1 m onder het maaiveld.

4.1.2 REFERENTIE AAN GELIJKAARDIGE BODEMS EN ANDERE COMPLEXEN VAN AARDKUNDIGE EENHEDEN OP GEKENDE ARCHEOLOGISCHE SITES

In de dorpskern van Smeerebbe zijn geen andere opgravingen gekend. De aanwezigheid van louter antropogene bodems binnen een kerk is echter geen zeldzaamheid, verschillende opgravingen in kerken toonden reeds aan dat er steeds sprake is van een sterke antropogene impact op het bewaarde bodemarchief. Op kerkhoven betreffen de bovenste lagen regelmatig verstoorde kerkhofgrond en/of ophogingslagen.

4.1.3 BESCHRIJVING VAN DE STRATIGRAFISCHE OPBOUW VAN DE ARCHEOLOGISCHE SITE

Aan de zuidwestelijke zijde buiten de kerk, zone I, werd tot 1 m onder het maaiveld verdiept. Het huidige kerkhofpad, met een vrij dikke opmaaklaag, werd aangelegd op ophogingslaag I-6, vermoedelijk in verband te brengen met de bouw van de huidige 18de-eeuwse kerk. De onderliggende laag I-3 vormt de kerkhofgrond, waarin verschillende west-oost georiënteerde begravingen kunnen herkend worden (Figuur 34). Op grondvlak A, op ca. 1 m diepte, krijgen we de afsplitsing tussen grafkuilen en moederbodem, een geelbruine leembodem.

Binnen het zuidwestportaal van de Sint-Amanduskerk, zone II, werd slechts een kleine werkput gegraven van 47 op 36 cm. Onder de huidige keramieken tegelvloer bevindt zich tot op een diepte van 80 cm meerdere ophogingslagen en een grafkuil (Figuur 35). De natuurlijke bodem werd in deze zone niet bereikt.

4.2 BESCHRIJVING VAN DE ARCHEOLOGISCHE SITE AAN DE HAND VAN HET SPORENBESTAND OF DE VONDSTENSPREIDING

Tijdens de opgraving zijn in totaal voor de twee zones 25 archeologische sporen geregistreerd, waarvan 13 sporen binnen zone I en 12 sporen in zone II. Zie Figuur 33 en bijlage 4 voor de niet gefaseerde allesporenkaart van grondplan A. De in totaal **25 individuele sporen** konden na interpretatie ondergebracht worden in **16 contexten** (= spoorcombinaties). Hiervan behoren 9 contexten tot zone I en 6 contexten tot zone II. Qua interpretaties zijn de spoorcombinaties te identificeren als: 2 muren, 2 vloeren, 4 ophogingslagen, 1 opmaaklaag, 2 kuilen en 5 inhumatiegraven.

De sporen zijn hoofdzakelijk te dateren in de postmiddeleeuwen, met uitzondering van de begravingen in zone I, en mogelijk ook in zone II, dat een bredere periode beslaat.

4.2.1 ZONE I

Zone I betreft de sleuf buiten, aan de westzijde van de Sint-Amanduskerk. De werkput is ongeveer 2,4 m lang, 0,80 m breed en werd tot 1 m diep uitgegraven over de volledige lengte.

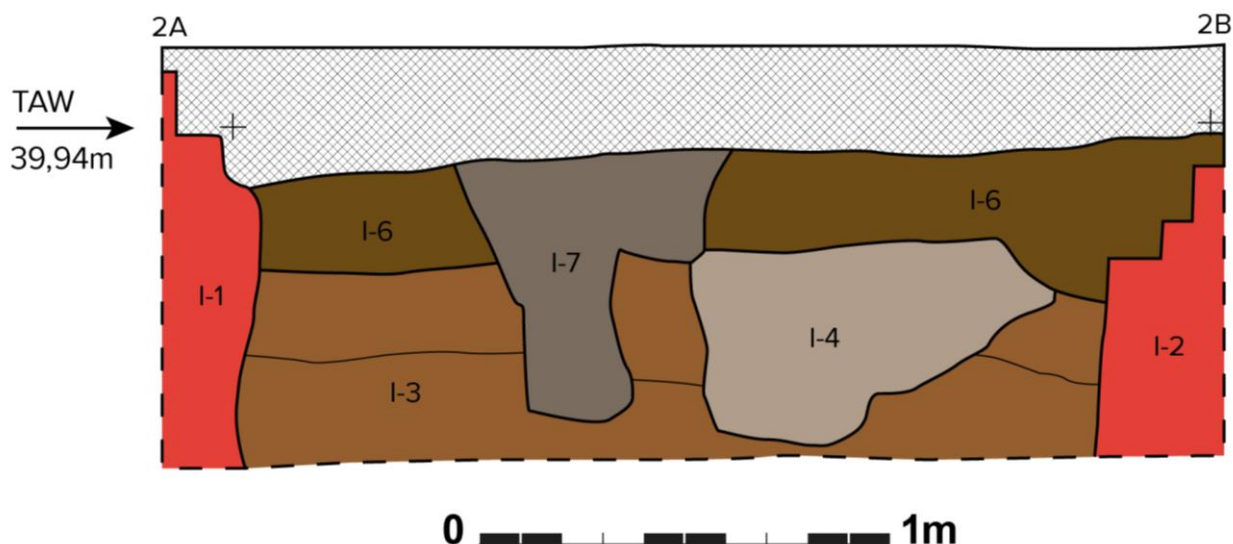
Foto 5: Zone I, grondplan A met begraving I-S05-1.

Het huidige kerkhofpad, met een vrij dikke opmaaklaag van geel zand, werd aangelegd op een vrij homogene donkerbruine ophogingslaag (Figuur 34 & Foto 6). In deze ongeveer 30 cm dikke ophoging I-6 kon slechts één scherp worden ingezameld: een randfragment van een teil in rood lokaal gedraaid aardewerk. Mogelijk kan ophoging I-6 in verband gebracht worden met de bouw van de huidige kerk, opgetrokken in 1792-1794. Doorheen I-6 was de met puin gevulde kuil I-7 gegraven, waarin twee scherven van een bord in faience fine werden aangetroffen. I-7 is eerder breed te dateren op het einde van de 18de eeuw - begin 20ste eeuw.

De onderliggende laag I-3 vormt de kerkhofgrond, een donkerbruine ophoging met baksteen- en mortelbrokjes en verspit menselijk bot: niet minder dan 53 verspitte fragmenten menselijk bot werden ingezameld. In de kerkhofgrond konden enkele west-oost georiënteerde begravingen herkend worden. De grafkuilen zijn echter niet duidelijk af te lijnen en de vier geregistreerde begravingen zijn alle sterk

vergraven. Het weinige middeleeuwse aardewerk uit I-3, drie scherven grijs aardewerk en drie scherven steengoed met engobe/zoutglazuur, geeft een datering tussen 1400 en 1600 na Chr. Binnen de kerkhofgrond kon ook uitgraving I-4 herkend worden in profiel 2AB. Pas op 1 m diepte, grondplan A, wordt de opsplitsing tussen verschillende grafkuilen en de moederbodem enigszins zichtbaar.

De opgaande muur en de getrapte fundering van zowel de 18de-eeuwse kerk (I-1) als de kerkhofmuur (I-2) bestaan uit bakstenen met afmetingen van 22/23 x 10 x 5,5 cm ingebed in een harde grijswitte kalkmortel. De meer puinige fundering onderaan is opgebouwd uit baksteenbrokken en kalkstenen. De onderkant van fundering I-1 en van fundering I-2 werd niet bereikt.

Figuur 34: Zone I - zuidprofiel 2AB. Onder het huidige kerkhofpad bevindt zich ophogingslaag I-6 en kerkhofgrond I-3.

Foto 6: Zone I - profiel 2AB.

In totaal werden vier west-oost georiënteerde begravingen geregistreerd in zone I, waarvan twee mogelijk eerder verspit bot zijn. Oudere begravingen kennen een typische west-oost oriëntatie met het hoofd in het westen: een Christelijke traditie waarbij de overledene “kijkt” naar het oosten, richting de opkomende zon wat staat voor de wederopstanding van Jezus. Van begraving I-S01-1 zijn enkel de bovenbenen nog bewaard, met nabij nog enkele vingerkootjes en een ribfragment, die geregistreerd werden onder I-S02-1

(Foto 7). De benen worden doorsneden door fundering I-1 van de 18de-eeuwse kerk. De rest van het bovenlichaam ontbreekt, vergraven door jongere grafkuilen. Van de onderliggende begraving I-S03-1 is nog minder bewaard, slechts enkele vingerkootjes in verband, mogelijk is deze begraving ook eerder verspit. Begraving I-S05-1, een kindje van ongeveer 8 jaar, is tevens grotendeels vergraven. De volledige linkerzijde en de onderbenen zijn verdwenen door latere grafkuilen. Het hoofd wordt doorsneden door fundering I-2 van de kerkhofmuur. De rechterarm ligt gestrekt langs het lichaam, wat eveneens wijst op een oudere Christelijke traditie. Bij geen van de skeletten kon een duidelijke grafkuil worden afgelijnd, noch werden kistnagels aangetroffen. Een basisassessment van de skeletten gebeurde door Annelies Mels (Tabel 1).

Skelet I-S01-1 werd via een C14-datering op een stukje bot gedateerd tussen 770 en 900 na Chr. (84,6%)²⁵. Deze vroegmiddeleeuwse datering is uitzonderlijk. Smeerebbe wordt voor het eerst vermeld in 847 als *Smerlubium*. De eerste vermelding van de Sint-Amanduskerk dateert van later, namelijk in een akte uit 1183.²⁶ Aangezien uit de (vermengde) kerkhofgrond I-3 enkel laat-/postmiddeleeuws aardewerk werd aangetroffen, wordt de vroegmiddeleeuwse datering van skelet I-S01-1 toch enigszins in vraag gesteld, maar niet uitgesloten.

Foto 7: De grotendeels verstoorde begraving I-S01-1 waarbij enkel de bovenbenen fragmentair zijn bewaard. Rechts op de foto nog enkele vingerkootjes en ribfragmenten mogelijk in verband (I-S02-1).

²⁵ RICH-36662, bijlage 3.

²⁶ Cock 1992, 298.

Foto 8: Kindbegraafing I-S05-1 wordt doorsneden door fundering I-2 van de kerkhofmuur. De moederbodem wordt reeds zichtbaar op grondplan A. Andere grafkuilen doorsnijden de onderbenen en volledige linkerhelft van I-S05-1.

Tabel 1: Basisassessment van de begravingen in zone I.

SKELET	I-S01-1	I-S02-1	I-S03-1	I-S05-1
PROFIEL IND.	volwassene	volwassene	volwassene	subadult (+/- 8 jaar)
MAN/VROUW	vrouw?	/	vrouw?	/
BOTSOORT	rechts en links - bovenbeen (femur)	links - middenhandsbeen duim (1ste metacarpaal) - ribschachtfragment	links? - middenhandsbeen ringvinger (n=1) (4de metacarpaal) - vingerkootjes (n=4) (proximale falangen) - vingerkootjes (n=3) (intermediaire falangen)	rechts - bovenbeen (femur) - bovenarmschacht (humeral diaphysis) - bovenarmkop (humeral head) - spaakbeen (radius) - ellepijp (ulna) - middenhandsbeentjes (n=3) (1ste, 2de, 3de metacarpaal) - vingerkootje (proximale falang) - handwortelbeentjes (n=4) - schouderblad (scapula) - zitbeen (ischium) - darmbeen (ilium) - ribschachtfragmenten (n=8)
PATHOLOGIE	geen	geen	geen	lamellair bot op de bovenarmschacht en -kop (genezende inflammatie van het bot), potentiële actieve cribra femoris (niet-specifieke stressindicator)

4.2.2 ZONE II

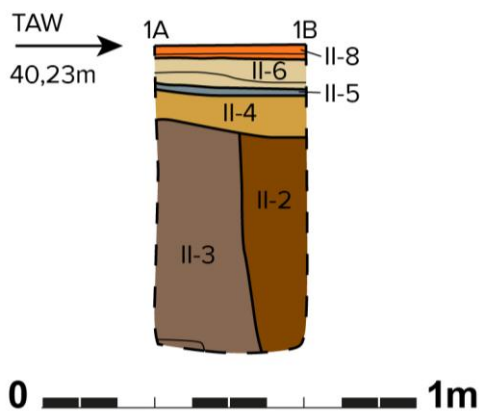
Zone II bevindt zich binnen het zuidwestportaal van de Sint-Amanduskerk. De werken bleven hier beperkt tot de rioolaansluitingen voor het toilet²⁷, waardoor het slechts een kleine werkput betreft van 47 op 36 cm, tot een diepte van 80 cm uitgegraven (Foto 9). In het zuidwestportaal bestaat de vloer II-8 nog uit rustieke roodoranje keramische tegels (13/13,5 x 13/13,5 x 2,4 cm), ook plavuizen/estrikken genoemd uit de 17de - 19de eeuw. De rest van de kerk heeft een typische vloer van matzwarte Basècles stenen: gekapte arduinen kerktegels (kerkdallen). Vermoedelijk zijn deze van latere datum dan de keramieken tegels.

Onder de zandige opmaaklaag II-6 van de huidige keramieken tegelvloer II-8 bevindt zich een dun mortellaagje (Figuur 35). Vermoedelijk vormt II-5 een ouder vloer-/loophniveau aangelegd op ophoging II-4. Ophoging II-2 vormt een dik homogeen ophogingspakket van donkerbruine zandleem met zeer weinig brokjes van baksteen, mortel, tegels en leistein. Doorheen deze ophoging werd grafkuil II-3 uitgegraven. Op de bodem van de werkput werd een kistlijn zichtbaar met enkele *in situ* bewaarde kistnagels. De kistbegroefing II-S04-1 wordt doorsneden door de fundering van de 18de-eeuwse kerkmuur. Omwille van de beperkte ruimte en om de begraving niet onnodig verder te verstoren, werd de schedel niet dieper blootgelegd. Deze bevindt zich immers dieper dan de verstoring voor de geplande werken. Hierdoor was het echter niet duidelijk of het een west-oost of een oost-west georiënteerde begraving betrof.

Er werd geen aardewerk aangetroffen in zone II, noch andere vondsten die een indicatie zouden kunnen zijn voor een datering van de aangetroffen lagen en begraving.

Foto 9: Zone II, een kleine werkput binnen het zuidwestportaal. Rechts zicht op het oost- en zuidprofiel.

Figuur 35: Zone II - oostprofiel 1AB.

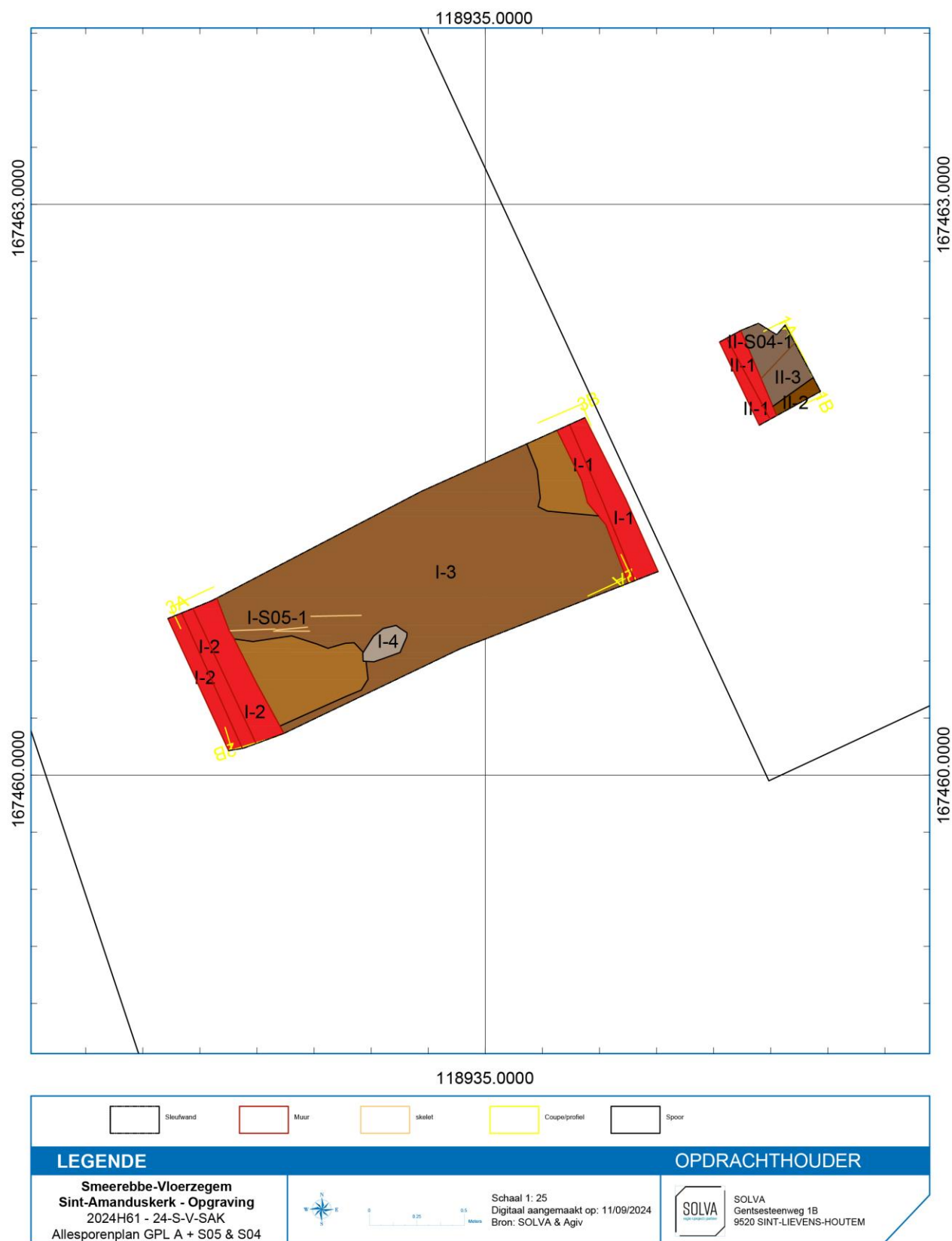
²⁷ Hoofdstuk 1.3.4.

Foto 10: Zone II - grondplan A met de grafkuil en kistaflijning (met *in situ* kistnagels) van begraving II-S04-1.

4.2.3 BEHOUD IN SITU

De opgraving omvat de diepte en de omvang van de rioleringswerken die enigszins beperkt bleven. De moederbodem werd niet bereikt in zone II. In zone I werd pas op ca. 1 m diepte de afsplitsingen deels duidelijk tussen grafkuilen en de natuurlijke geelbruine leembodem. Zowel in zone I als zone II bevinden zich dus nog archeologische sporen en begravingen op een dieper niveau dan de verstoring. In zone II werd beslist om de schedel van begraving II-S04-1 niet verder bloot te leggen, aangezien de begraving zich dieper dan de verstoring bevond. Door het hoofd *in situ* te bewaren blijft dit skelet in zijn volledigheid bewaard voor eventueel latere opgravingen.

Figuur 36: Ingekleurde allesporenkaart: grondplan A met aanduiding van de profielen en skelet I-S05-1 en II-S04-1.

4.3 BESCHRIJVING VAN HET BESTAND AAN CULTURELE VONDSTEN EN NATUURWETENSCHAPPELIJKE VONDSTEN

4.3.1 BESCHRIJVING VAN DE ANALYSEMETHODEN EN -TECHNIEKEN

De vondsten werden tijdens het terreinwerk doormiddel van een uniek volgnummer (inventarisnummer) gekoppeld aan een individueel laagnummer. Bij de analyse werden de vondsten per laagnummer (spoorniveau) ingevoerd in de SOLVA-Archeologiedatabank. Deze databank voorziet een uitgebreide mogelijkheid tot determinatie, datering en assessment. Hieraan zijn de verschillende vondst- en staalnummers van de vondsten gekoppeld. De databank laat toe de vondstgegevens te bevragen en te exporteren naar Excel. Bovendien kan voor elke vondst een logboek van de verschillende behandelingen aangemaakt worden. Het aardewerk werd in technische groep onderverdeeld, en nadien per vorm geteld. Voor de datering van het aardewerk wordt steeds de volledige spoorcombinatie (= context) in ogenschouw genomen. Het metaal is gedroogd en ingepakt volgens de regels van de kunst.

4.3.2 BESCHRIJVING VAN DE VONDSTEN

De ondiepe verstoringen en/of de aard van de sporen hadden tot gevolg dat er slechts een zeer beperkt aantal vondsten zijn gerecupereerd. Ondanks dat alles met de hand laagsgewijs werd verdiept, zijn in zone I amper negen aardewerkscherven aangetroffen en in zone II geen enkele scherf. Daarnaast werden vier ijzeren kistnagels, twee fragmenten vensterglas, één fragment bouwmetaal en één wetsteen ingezameld. Ten slotte werden ook 56 fragmenten los (verspit) menselijk bot geregistreerd, 53 fragmenten uit kerkhofgrond I-3 en drie fragmenten uit ophoging I-6. Uit de ophoging I-6 kon ook één fragment dierlijk bot worden herkend. Een overzicht van de determinatie van de vondsten is terug te vinden in de vondstenlijst in bijlage 1.

De platte langwerpige natuurstenen wetsteen komt uit de kerkhofgrond I-3 (Foto 11, links). De wetsteen wordt smaller naar het uiteinde toe en is afgebroken op het breedste stuk. Dergelijke wetstenen passen in de hand en werden gebruikt om metalen gebruiksvoorwerpen zoals messen, scharen, beitels en dergelijke mee te slijpen ('wetten'). Hierdoor werden de vlakken geglad. Uit de kerkhoflaag I-3 kwam ook een sterk verweerd stuk bouwmetaal dat mogelijk van een Romeinse *tegula* zou afkomstig zijn (Foto 11, rechts).

Foto 11: Links de afgebroken wetsteen en rechts het fragment bouwmetaal, beide uit kerkhofgrond I-3.

4.3.3 ANALYSE VAN DE TYPOLOGISCHE, CHRONOLOGISCHE EN RUIMTELIJKE INDELING VAN DE VONDSTEN

Gezien het zeer kleine vondstenbestand, onder andere ten gevolge van de aard van de werken (beperkte ingreep in de bodem), is dit voor deze opgraving weinig relevant. In hoofdstuk 4.2 zijn de verschillende relevante vondsten vermeld en/of besproken in relatie tot de contexten (spoorcombinaties) waarin deze zijn gevonden.

5 DATERING EN INTERPRETATIE VAN DE ARCHEOLOGISCHE SITE

5.1 RELATIEVE EN ABSOLUTE DATERING VAN DE SITE

De Sint-Amanduskerk wordt voor het eerst vermeld in een akte van 1183, waarbij paus Lucius III bekrachtigt dat de kerk eigendom is van de Gentse Sint-Pietersabdij.²⁸ In de 16de eeuw, tijdens de oorlogsjaren tussen de Spaanse en Hollandse soldaten (1579-1582), werd de kerk door brand verwoest. De verwoestingen aan de kerk werden opgetekend in het jaarlijks verslag van de deken van Geraardsbergen: de toren en het dak van het schip waren volledig ingestort, alleen het koor bleef deels gespaard. Er volgden hierop verschillende restauratieperiodes die moeizaam verliepen door de bescheiden pachtgelden en inkomsten. De eerste fase van herstellingen (1600-1617) gebeurde niet degelijk, waardoor de kerk terug in verval geraakte en in de jaarlijkse decanale visitaties tussen 1624 en 1642 als de meest verwaarloosde en armste kerk van de ganse dekenij bestempeld werd. Tussen 1630 en 1664 gebeurden daarop meerdere herstellingen aan de kerk. Door geldnood en de onbeantwoorde vraag om financiële hulp aan de Gentse Sint-Pietersabdij geraakte de Sint-Amanduskerk terug in verval. In 1751 en 1752 werden nog enkele onderhoudswerken uitgevoerd. Na bijna een halve eeuw aan processen zal de Gentse Sint-Pietersabdij uiteindelijk de werken aan de nieuwe kerk van 1792 deels bekostigen.²⁹ De huidige kerk werd opgetrokken in 1792-1794.

De fundering van de kerkmuur I-1 dateert uit de bouwperiode 1792-1794. Net als de kerkhofmuur I-2 kan ophoging I-6 mogelijk ook in verband gebracht worden met de bouw van de huidige 18de-eeuwse kerk. In het zuidwestportaal bestaat de vloer uit rustieke roodoranje keramische tegels, ook plavuizen/estrikken genoemd.

De vier begravingen opgegraven in zone I zijn ouder dan de 18de-eeuwse funderingen van de kerk en de kerkhofmuur. De typische west-oost oriëntatie (met het hoofd in het westen) wijst op een oudere Christelijke traditie van begraven, net als de gestrekte arm langs het lichaam bij begraving I-S05-1. De kerkhofgrond I-3 kan op basis van zes aardewerkscherven gedateerd worden tussen 1400 en 1600. Skelet I-S01-1 wordt daarentegen met een C14-datering op een fragmentje bot gedateerd tussen 770 en 900 na Chr. (84,6%).³⁰ Dit is ouder dan de eerste vermelding van de Sint-Amanduskerk, in een akte uit 1183. Het dorp Smeerebbe is wel al uit historische bronnen gekend vanaf 847.³¹

Binnen de kerk, in zone II, werden geen aardewerkvondsten gedaan. De ophoging II-2 onder de kerkvloer en de aangetroffen begraving II-S04-1 zijn aldus niet gedateerd. Begraving II-S04-1 wordt wel doorsneden door de fundering van de 18de-eeuwse kerkmuur.

5.2 SYNTHESE VAN DE KENNIS OVER DE ARCHEOLOGISCHE SITE

De sporen hebben alle betrekking tot enerzijds de nog bestaande kerk en kerkhofmuur en anderzijds sporen die in verband te brengen zijn met het kerkhof, namelijk de kerkhofgrond, begravingen en uitgravingen op het kerkhof. Door de beperkte omvang van de werken en bijgevolg de uitgegraven putten is het ruimtelijk inzicht eerder beperkt alsook de sporen en vondsten, en kunnen dus geen grote conclusies getrokken worden over de geschiedenis van de Sint-Amanduskerk. Van oudere kerkfasen werden geen sporen aangesneden. De kerkhofgrond kent een datering op basis van het aardewerk tussen 1400 en 1600. Skelet I-S01-1 wordt via C14-datering op bot gedateerd tussen 770 en 900 na Chr. (84,6%).³²

5.2.1 BEVINDINGEN TEN OPZICHTE VAN DE RESULTATEN VAN EERDER UITGEVOERD ARCHEOLOGISCH ONDERZOEK

Binnen het projectgebied werd nog geen archeologisch onderzoek uitgevoerd.

²⁸ Cock 1992, 298-299.

²⁹ Cock 1992, 300-308.

³⁰ RICH-36662, bijlage 3.

³¹ Cock 1992, 298.

³² RICH-36662, bijlage 3.

5.2.2 GEMOTIVEERDE VERWACHTING TEN AANZIEN VAN DE AANWEZIGHEID EN AARD VAN ARCHEOLOGISCH ERFGOED

De opgraving heeft aangetoond dat er binnen en buiten de Sint-Amanduskerk archeologische sporen te verwachten zijn. Binnen de kerk, in het zuidwestportaal, werd de moederbodem op een diepte van 80 cm nog niet bereikt. Buiten de kerk, aan de westzijde, werd pas op 1 m diepte de opsplitsing tussen grafkuilen en de moederbodem enigszins zichtbaar. De aangetroffen inhumaties in zone I zijn allen verstoord door latere uitgravingen of grafkuilen, maar oudere begravingen zijn aldus nog te verwachten in de ondergrond.

5.2.3 BELANG EN DE BETEKENIS VAN DE ARCHEOLOGISCHE SITE BINNEN DE BESTAANDE KENNIS

Historische kerken zijn bij uitstek plaatsen met een belangrijke archeologische en bouwhistorische waarde én onderzoekspotentieel. Ze zijn door hun specifieke functie direct gelinkt aan de geschiedenis van de dorps- of stedelijke ontwikkeling. Voor Smeerebbe is dit het eerste archeologische onderzoek binnen de dorpskern. Door de beperkte omvang en diepte van de geplande werken werd een beperkt aantal archeologische sporen aangesneden, maar de huidige onderzoeksresultaten kunnen evenwel een goede aanvulling zijn op de resultaten van eventueel toekomstig archeologisch/historisch onderzoek binnen en buiten de Sint-Amanduskerk. Het onderzoek toont in de eerste plaats aan dat oudere sporen en begravingen nog te verwachten zijn.

5.2.4 AFBAKENING VAN ZONES WAAR GEEN ARCHEOLOGISCH ERFGOED AANWEZIG IS

Het projectgebied, de Sint-Amanduskerk met omliggend kerkhof, bevindt zich in een sterk antropogeen verstoord gebied. Binnen het opgravingsareaal werden geen zones aangetroffen waar geen archeologisch erfgoed meer aanwezig was. Binnen de kerk zijn er geen natuurlijke bodems te verwachten op geringe diepte. De natuurlijke sequenties, dieper gelegen, liggen buiten het bereik van de geplande werken. Ook buiten de kerk, in zone I, werd pas op 1 m diepte de moederbodem enigszins zichtbaar. Er is dus overal binnen het projectgebied nog archeologisch erfgoed te verwachten.

5.2.5 DE ONDERZOEKSVRAGEN EN ONDERZOEKSDOELEN BEANTWOORD

1. Zijn er oudere fasen detecteerbaar die de huidige kerk voorafgaan?

Nee. De aangesneden funderingen zijn van de huidige kerkhofmuur en kerk, opgetrokken in 1792-1794. Één mortellaag in zone II is mogelijk afkomstig van een ouder vloerniveau dan de huidige tegelvloer.

2. Is het mogelijk om aan de hand van de terreinwaarnemingen de interpretatie daarvan te verfijnen, met het oog op de reconstructie van oudere bouwvolumes? Niet van toepassing.

3. Kunnen de eventueel aangetroffen oudere bouwfasen gedateerd worden? Niet van toepassing.

4. Zijn er andere sporen waarneembaar die meer inzicht verschaffen in de (bouw)geschiedenis van de kerk?

Nee, niet echt. Enkel dat de begravingen, doorsneden door de huidige fundering van de kerkmuur, de historische bronnen bevestigen dat met de bouw van de nieuwe kerk deze werd uitgebreid. Aangezien het koor behouden bleef, werd de zaalkerk vergroot naar het westen. Met gevolg dat meerdere begravingen doorsneden werden door de fundering of volledig onder het westportaal kwamen te liggen.

5. Zijn er oudere kerkhofafbakeningen aanwezig en hoe manifesteren die zich?

Nee. Aangezien begraving I-S05-1 doorsneden wordt door de huidige kerkhofmuur, werd het kerkhofareaal op het einde van de 18de eeuw, of reeds eerder, verkleind.

6. Zijn er sporen ouder dan het kerkhof en de kerk aanwezig? Zo ja, welke? Nee.

7. Wat leren de resultaten ons over de vroegste dorpsgeschiedenis?

Skelet I-S01-1 werd via C14-datering op een stukje bot gedateerd tussen 770 en 900 na Chr. (84,6%)³³. Dat er in deze vroege periode reeds begraven zou zijn geweest, bevestigt de oude oorsprong van

³³ RICH-36662, bijlage 3.

Smeerebbe. Smeerebbe wordt voor het eerst vermeld in 847 als *Smerlubium*. De eerste vermelding van de Sint-Amanduskerk dateert van later, namelijk in een akte uit 1183.³⁴ Aangezien er geen oud aardewerk werd aangetroffen in de (vermengde) kerkhofgrond I-3, is de vroegmiddeleeuwse datering van skelet I-S01-1 uitzonderlijk.

8. Zijn de begraafplaats en/of de begravingen in de kerk ooit geruimd? Zo ja, wanneer gebeurde dit? Nee. Met de bouw van de huidige kerk in 1792-1794 werden skeletten wel doorsneden door de fundering, maar er zijn geen aanwijzingen dat een deel van het oude kerkhof werd geruimd. Zowel binnen als buiten de kerk werden begravingen aangesneden. De bewaring van uitsluitend oudere skeletten in zone I toont ook aan dat met de bouw van de huidige kerk er niet meer werd begraven aan de ingang.

9. Hoeveel begravingsniveaus zijn er te onderscheiden en wat is de begravingsdensiteit? In zone I en II werd het onderste niveau van de kerkhofgrond niet bereikt. In zone II kon de eerste begraving worden vastgesteld op verstoringsdiepte, zo'n 80 cm diep. In zone I kunnen we mogelijk van drie niveaus spreken. Begraving I-S01-1 bevond zich boven de mogelijk *in situ* bewaarde resten van begraving I-S03-1. Op gpl A is er onder I-S03-1 nog steeds grafkuilvulling zichtbaar, de vermoedelijke begraving bevindt zich dieper dan de verstoringsdiepte van 1 m. De vier geregistreerde begravingen in zone I zijn alle sterk vergraven, wat ondanks de weinige resten toch wijst op enige densiteit en intensief gebruik van het vroegere kerkhof.

10. Welke ouderdom hebben de begravingen? Het weinige middeleeuwse aardewerk uit I-3 geeft een datering tussen 1400 en 1600 na Chr.. Skelet I-S01-1 werd via C14-datering op een stukje bot gedateerd tussen 770 en 900 na Chr. (84,6%)³⁵. Deze vroegmiddeleeuwse datering zou wel uitzonderlijk zijn, maar wordt niet uitgesloten.

11. Is er een ruimtelijke of chronologische indeling te maken op de begraafplaats en van de opgegraven individuen? Nee.

12. Wat zijn de specifieke kenmerken van de begravingen (type, oriëntatie, positie van het lichaam,...)? Bij geen van de skeletten uit zone I kon een duidelijke grafkuil worden afgelijnd, noch werden kistnagels aangetroffen. De vier geregistreerde begravingen zijn bovendien alle sterk vergraven en voor minder dan 50% bewaard. De begravingen kennen een west-oost-oriëntatie. Enkel bij begraving I-S05-1 is de rechterzijde van het lichaam grotendeels bewaard en ligt de rechterarm gestrekt langs het lichaam. Begraving II-S04-1, binnen de kerk, werd begraven in een kist. Het hout is vergaan, maar enkele kistnagels en een donkere verkleuring.

13. Zijn er elementen die kunnen wijzen op een begrafenisritueel (bijgiften, positie van het lichaam en ledematen, balseming,...)? Zie vraag 12.

14. Zijn er binnen de populatie groepen aan te wijzen die als verwantschapsgroepen geïnterpreteerd kunnen worden? (grafkelders, grafkuilen met meerdere individuen,...)? Nee.

15. Welke funeraire structuren zijn aanwezig? (kistvorm grafkuil, grafkelders, knekelput,...)? Geef een beschrijving. Zie vraag 12.

16. Zijn er aanwijzingen voor begraving met kledij of een lijkwade? Nee.

17. Welke post-depositionele processen kunnen worden waargenomen? Niet van toepassing.

18. Welke conclusies kunnen worden getrokken uit het basisassessment van de individuen? (schatting van bewaring/fragmentatie; schatting van volledigheid; leeftijd mogelijk: subadult/adult/niet mogelijk en aanduiding welk bot (bekken/schedel), eventueel verfijning bij subadulten; geslacht mogelijk: man/vrouw/onzeker en aanduiding welk bot (bekken/schedel); gestalte mogelijk: ja/nee; zeer duidelijke pathologieën)

In Tabel 1 wordt alles meegegeven dat uit het weinige botmateriaal kon achterhaald worden.

³⁴ Cock 1992, 298.

³⁵ RICH-36662, bijlage 3.

19. Welke conclusies kunnen worden getrokken uit de basisanalyse van de geselecteerde individuen? (bepaling bewaring, fragmentatie; bepaling volledigheid; inmenging intrusief bot in detail; inventarisatie per bot; ingekleurde versie van inventarisatie; leeftijdsbepaling; geslachtsbepaling; gebitsanalyse; gestaltebepaling; pathologieën: omschrijving, interpretatie en diagnose; eventueel beperkte non-metric,...) Niet van toepassing.
20. Zijn er menselijke resten aanwezig met een hoog wetenschappelijk potentieel? Nee.
21. Wat is het wetenschappelijk potentieel voor verder onderzoek op de populatie (ook de niet-geselecteerde individuen)?
Er werden te weinig begravingen aangesneden, die bovendien voor minder dan 50% bewaard zijn, om representatief te kunnen zijn voor een populatie.

6 SAMENVATTING VAN HET ONDERZOEK

De voorziene werken aan de Sint-Amanduskerk te Smeerebbe-Vloerzegem impliceren een impact in de bodem. Die situeert zich zowel binnen als buiten het kerkgebouw. Historische kerken zijn bij uitstek plaatsen met een belangrijke archeologische en bouwhistorische waarde en onderzoekspotentieel.

Zone I betreft de sleuf buiten, aan de westzijde van de Sint-Amanduskerk. De werkput is ongeveer 2,4 m lang, 0,80 m breed en werd tot 1 m diep uitgegraven over de volledige lengte. Zone II bevindt zich binnen het zuidwestportaal van de Sint-Amanduskerk. De werken bleven hier beperkt tot de rioolaansluitingen voor het toilet, waardoor het slechts een kleine werkput betreft van 47 op 36 cm, tot een diepte van 80 cm uitgegraven. De sporen hebben alle betrekking tot enerzijds de nog bestaande kerk en kerkhofmuur en anderzijds sporen die in verband te brengen zijn met het kerkhof, namelijk de kerkhofgrond, begravingen en uitgravingen op het kerkhof.

In zone I werden vier west-oost-georiënteerde begravingen aangesneden, allen wel sterk verstoord. De (vermengde) kerkhofgrond kent een datering op basis van het aardewerk tussen 1400 en 1600. Skelet I-S01-1 wordt via C14-datering op bot gedateerd tussen 770 en 900 na Chr. (84,6%)³⁶. Dat er in deze vroege periode reeds begraven zou zijn geweest, bevestigt de oude oorsprong van Smeerebbe. Smeerebbe wordt voor het eerst vermeld in 847 als *Smerlubium*. De eerste vermelding van de Sint-Amanduskerk dateert van later, namelijk in een akte uit 1183.³⁷ Aangezien er geen oud aardewerk werd aangetroffen in de kerkhofgrond I-3, wordt de vroegmiddeleeuwse datering van skelet I-S01-1 enigszins in vraag gesteld, maar niet uitgesloten. In zone II werd op grondplan A een kistbegraving aangetroffen. Begraving II-S04-1 werd niet verder opgegraven, aangezien deze zich onder de verstoringsdiepte bevindt.

Oudere muur- en vloerverbanden en sporen ouder dan het kerkhof en de kerk werden niet aangetroffen zoals aanvankelijk gehoopt. Door de beperkte omvang van de werken en bijgevolg de uitgegraven sleuven is het ruimtelijk inzicht eerder beperkt en kunnen geen grote conclusies getrokken worden over de geschiedenis van de Sint-Amanduskerk. De huidige onderzoeksresultaten kunnen evenwel een goede aanvulling zijn op de resultaten van eventueel toekomstig archeologisch/historisch onderzoek binnen en buiten de Sint-Amanduskerk. Het onderzoek toont daarenboven aan dat oudere begravingen en eventueel andere sporen nog te verwachten zijn.

³⁶ RICH-36662, bijlage 3.

³⁷ Cock 1992, 298.

7 BIBLIOGRAFIE

7.1 LITERATUUR

COCK M. 1992: De Sint-Amanduskerk van Smeerebbe, een bouwgeschiedenis, *Land van Aalst* 44-4, 297-314.

COUCHEZ K., MEESEN L. & DE MAEYER W. 2024: Smeerebbe-Vloerzegem. Sint-Amanduskerk. Plan van aanpak, *SOLVA-rapport, onuitgegeven publicatie*.

DE CHOU F. 2008: Biografisch repertorium van de dienstverleners van Smeerebbe-Vloerzegem (1800-2000), *Gerardimontium* 2008/221, 25-32.

GIRY A., PROU M., TESSIER G., LOT F. 1943 : Recueil des actes de Charles II le Chauve, roi de France (840-860), *Chartes et diplômes relatifs à l'histoire de France*, Paris: Académie des inscriptions et belles-lettres, Vol. I, nr. 92, 247-250.

7.2 WEBSITES

INVENTARIS ONROEREND ERFGOED, 2026. Geraardsbergen Zone 1 (Fluxys08-9) [online]
<https://id.erfgoed.net/waarnemingen/30254> (laatst geraadpleegd op 15/01/2026).

INVENTARIS ONROEREND ERFGOED, 2026. Hof te Berchem [online]
<https://id.erfgoed.net/waarnemingen/502292> (laatst geraadpleegd op 15/01/2026).

INVENTARIS ONROEREND ERFGOED, 2026. Parochiekerk Sint-Amandus met kerkhof [online]
<https://id.erfgoed.net/erfgoedobjecten/8738> (laatst geraadpleegd op 20-01-2026).

INVENTARIS ONROEREND ERFGOED, 2026. Parochiekerk Sint-Amandus met kerkhof [online]
<https://id.erfgoed.net/aanduidingsobjecten/137955> (laatst geraadpleegd op 20-01-2026).

INVENTARIS ONROEREND ERFGOED, 2026. Parochiekerk Sint-Amandus met kerkhof [online]
<https://id.erfgoed.net/waarnemingen/503747> (laatst geraadpleegd op 15/01/2026).

INVENTARIS ONROEREND ERFGOED, 2026. Parochiekerk Sint-Amandus met omgeving [online]
<https://id.erfgoed.net/aanduidingsobjecten/9129> (laatst geraadpleegd op 20-01-2026).

INVENTARIS ONROEREND ERFGOED, 2026. Parochiekerk Sint-Amandus met omgeving [online]
<https://id.erfgoed.net/aanduidingsobjecten/9130> (laatst geraadpleegd op 20-01-2026).

INVENTARIS ONROEREND ERFGOED, 2026. Smeerebbe-Vloerzegem [online]
<https://id.erfgoed.net/themas/13439> (laatst geraadpleegd op 20-01-2026).

INVENTARIS ONROEREND ERFGOED, 2026. Smeerebbe Flierenhoek [online]
<http://id.erfgoed.net/waarnemingen/500286> (laatst geraadpleegd op 15/01/2026).

<https://www.dov.vlaanderen.be>

<https://geo.onroenderfgoed.be>

<https://maps.google.be>

<http://www.cartesius.be>

<http://cai.onroenderfgoed.be/>

<https://pers.oost-vlaanderen.be/studiedag-toren-breed-in-teken-van-herbestemming-kerken>

<https://www.stadsmakers.geraardsbergen.be/herbestemming-sint-amanduskerk-smeerebbe>

8 BIJLAGEN

8.1 BIJLAGE 1: GEGEVENS DATABANK (DEEL 1)

Bijlage 1 is ingedeeld in een algemene gegevensfiche over het project inclusief trefwoorden, de dagrapporten, een contextlijst, een sporenlijst, skeletformulieren, een vondsten- en stalenlijst en een fotolijst op spoorniveau. Tevens wordt een overzicht geboden van uitgevoerd *post-excavation* onderzoek en mogelijkheden voor verder onderzoek.

We geven hierbij enige duiding met betrekking tot de diverse lijsten in deze bijlage.

De lijsten worden automatisch gegenereerd uit de SOLVA-databank. In deze databank worden tijdens de opgraving en de rapportage alle data die tijdens een archeologisch project worden gegenereerd, samengebracht. Het gaat hierbij dus zowel om velddata (foto's, plannen, beschrijvingen, relaties tussen sporen, vondsten...) als documenten die tijdens de rapportage worden gegenereerd (aardewerktekeningen, informatie over behandeling van materiaal, het archeologisch rapport, diverse laboanalyses, administratief archief zoals dagrapporten...). Conform de structuur van de databank (zie hoofdstuk methodologie, verwerking) worden de bijlagen hiërarchisch opgebouwd. Alle velddata worden in de databankstructuur op drie niveaus ingedeeld: spoorniveau, contextniveau en structuurniveau. We verduidelijken met een voorbeeld. Onder de noemer 'sporen' verstaan we het kleinste niveau van notulering, de kleinste eenheid als het ware: bijvoorbeeld een aflijning in een grondplan of een laag in een kuil bij een coupe-tekening. Dit is het niveau waarop vondsten afzonderlijk worden ingezameld. Verschillende sporen kunnen toebehoren aan een 'context': zo vormen verschillende lagen in een kuil samen de context 'kuil'. Op gelijkaardige wijze kunnen verschillende contexten gegroepeerd worden tot een overkoepelende 'structuur': diverse paalkuilen behoren bijvoorbeeld toe aan de structuur 'gebouw'. Voor de duidelijkheid geven we mee dat niet elk spoor noodzakelijk deel uitmaakt van een context (en dus structuur), evenmin als elke context aan een structuur kan toegewezen worden.³⁸ Omwille van de kleinschaligheid van het onderzoek en daarbij de geregistreerde sporen, zijn geen structuren te vormen.

In de databank, en dus ook in deze bijlage, worden de velddata volgens vastgestelde thesauruslijsten toegewezen aan de noemers 'sporen', 'contexten' en 'structuren'. Door archeologische begrippen (gebouw, crematiegraf, grafkuil, laag, ...) via een vastgestelde thesauruslijst aan een specifiek niveau toe te wijzen (spoor, context, structuur), bestaat de garantie dat bij bevraging van de databank naar een bepaald archeologisch begrip, effectief ook alle ingevoerde data in de resultatenlijst voorkomt (anders gezegd, we vermijden daardoor dat 'grafkuil' de ene maal bij 'context', en de andere maal bij 'structuur' wordt ondergebracht). De lijsten in deze bijlage zijn volgens dezelfde hiërarchie opgebouwd. In de bijlage wordt achtereenvolgens een overzicht gebracht van contexten en sporen³⁹. Op deze wijze kan van 'groot' naar 'klein' afgedaald worden in de informatie. Er wordt bovendien met kruisverwijzingen gewerkt: bij contexten staat vermeld uit welke sporen ze zijn opgebouwd. In omgekeerde richting staat bij de sporenlijsten vermeld tot welke context een spoor behoort. De contextlijst bevat een overzicht van gerelateerde sporen (lager niveau), alsook een overzicht van alle foto's, plannen, vondsten en stalen. De sporenlijst bevat een overzicht van gerelateerde contexten, alsook een overzicht van alle foto's, plannen, vondsten en stalen. De gedetailleerde spoorbeschrijvingen zijn uitsluitend in de sporenlijsten zelf terug te vinden. Op elk niveau tot slot staat een interpretatie en zo mogelijk ook een datering vermeld.

Wat de wijze van nummering betreft, geldt als algemene regel dat contexten en structuren de naam dragen van het spoornummer dat als eerste aan die 'context' (en eventueel bij uitbreiding 'structuur') wordt toegewezen. In een rapport zijn het doorgaans de contextnummers en, indien gegroepeerd onder een structuur, de structuurnummers die in de tekst de leidraad vormen.

Bijlage 1 omvat:

- Gegevensfiche project
- Keywords
- Dagrapporten

³⁸ Sporen die na couperen geen of een natuurlijk spoor blijken te zijn, worden niet tot het niveau van een context gebracht, maar bestaan enkel tot op het spoorniveau.

³⁹ Er werd niet tot op structuurniveau gewerkt.

- Contextlijst (spoor-combinatielijst), met vermelding van de gerelateerde sporen, foto's, plannen, vondsten en stalen
- Spoorlijst, met vermelding van de gerelateerde contexten, foto's, plannen, vondsten en stalen
- Skeletformulieren
- Vondstenlijst
- Stalenlijst
- Assessment van de vondsten
- Plannenlijst
- Tekeningenlijst
- Fotolijst

8.2 BIJLAGE 2: GEGEVENS DATABANK (DEEL 2)

- Foto's
- Plannen
- Tekeningen

8.3 BIJLAGE 3: C14-DATERING KIK

8.4 BIJLAGE 4: ALLESPORENPLAN